

Rs. 12 /-

चांदोबा

या अंकात

अनुभवा

सर्वोत्तम कथा

स्वार्थी वृत्ती

जागा बदलूनही उपयोग होण्यासारखा नव्हता. ते चोर म्हणजे माझे सख्खे भाऊच! तिघेही भाऊ वरचेवर येऊन आमच्या वडिलांची संपत्ती मीच लुटली म्हणून मला बरेच दिवसापासून सतावत होते. एकदा कपाटाची चावी माझ्या उशाखाली ठेवली. मला चोरी होणार हा अंदाज असल्याने मी दागदागिने अंथरुणाखाली लपवले. त्या दिवशी पहिला भाऊ चोरी करायला आला, आणि हात हालवत गेला.

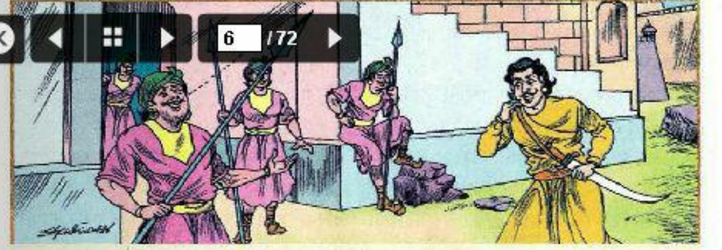
दुसऱ्या दिवशी मी चावी कपाटावरच ठेवली. कपाटाला कुलूप घातले नव्हते. अंथरुणाखालीच दागिने ठेवल्याने यावेळीही ते सुरक्षित राहिले.

तिसऱ्या भावाने चोरीच्या वेळी अंथरुणासकट सर्व झाडून काढले. चावी मी खिळ्यालाच अडकविली होती. पण दागिने मी कपाटाखाली लपविले होते. त्या बुद्दूला ते दिसलेच नाहीत!

प्रत्येकवेळी चोरी झाली म्हणून मीच टाहो फोडला. त्यामुळे त्यांचा समज आपल्यापैकीच एकाने दागिने पळविले असा झाला. माझ्या भावांनाच मी पकडणार कसे? पुढे काय करुं कळत नाही.

कृष्णकुमार : आता तू घाबरु नकोस. त्या तिघांना आता एकमेकाबद्दल संशय येत राहील. ते तिघेही एकमेकाबद्दल धुसफुसत रहातील आणि इकडे तुझे दागदागिने सुरक्षित रहातील!

कु. भाग्यश्री दत्तात्रय मोडक,
२९५, मारुती गल्ली, अनगोळ, वि.पि. पॉलीटेक्निक कॉलेज,
जि. बेळगांव - ५९० ००७. कर्नाटक.

साहसी तरुण

राजा विजयेंद्र, सिंधु नदीकांठच्या महेंद्रपुरी राज्याचा राज्यकर्ता होता. त्यावेळी, उत्तरेकडल्या प्रांतातल्या पर्वतराजींत हूण ही रानटी जमात महेंद्रपुरीवर वरचेवर आक्रमण करीत असे.

म्हणून विजयेंद्रवर्मा हे आपल्या सेनेमधे असे पराक्रमी व साहसी तरुण, कीं जे राज्याच्या रक्षणासाठी आपले प्राण देण्यास तयार होते, त्यांची भरती करीत असत. पण त्यापूर्वी त्यांचे प्रधानमंत्री त्या तरुणांच्या पराक्रमाची व साहसाची परीक्षा घेत असत.

एक दिवस एक वीस वर्षांचा तरुण राजाच्या दर्शनासाठी आला. त्याचे विचित्र हावभाव पाहून त्याची गंमत करण्याच्या हेतूने पहारेकऱ्यांनी त्याला विचारले, "महाराजांकडे तुझं काय रे काम आहे?" त्या तरुणाला समजले कीं पहारेकरी त्याची टर उडवायची संधी शोधतो आहे. त्याने नाराजीने उत्तर दिले, "माझी डाव्या बाजूची मिशी उजव्या बाजूच्या मिशीपेक्षां लहान आहे, म्हणून तुम्ही लोक हंसता आहात ना? त्याच्यामागे एक फार मोठी लंबीचौडी कथा आहे." त्यावर पहारेकरी हंसतच म्हणायला लागला, "सांग तरी काय आहे ती कथा?"

त्या तरुणाने म्यानांतून तलवार काढली, व तिच्या मुठीवर हात ठेवीत तो म्हणाला, "प्रत्येक लुंग्यासुंग्याला ही कथा नाही सांगता येणार. ती फक्त महाराज किंवा त्यांचे प्रधानमंत्री यांनाच मला सांगायची आहे. मला पुढे जाऊं देता कीं नाही?"

त्या पहारेकरी स्तब्ध राहिले. त्यांनी एका पहारेकऱ्याला ही बातमी प्रधानमंत्र्याला सांगण्यासाठी धाडले. मंत्र्याने त्या तरुणाला बोलावून घेतले.

मंत्र्याकडे निर्भयपणे पहात तो तरुण उद्गारला, "आपणच प्रधानमंत्री आहात कां?" "हो हो, मीच प्रधानमंत्री आहे. तुझं नांव काय? तू कशासाठी आला आहेस? मंत्र्याने विचारले.

त्या तरुणाने खाली वाकून मंत्र्याला प्रणाम केला आणि म्हटले, "महामंत्रीजी, माझं नांव नरसिंह वर्मा आहे. महाराज पराक्रमी व शूर तरुणांची आपल्या सेनेत भरती करीत आहेत असं कळलं, हूणांशी

धर्माधिकारी

लढायला व राज्याचे रक्षण करण्याचे काम करायला त्यांना धाडसी तरुण हवे आहेत; त्या कामासाठी मी इथे आलो आहे.

"म्हणजे लढवय्या होऊन हूणांशी युद्ध करावे या हेतूने तू इथे आलेला आहेस! पण तुझ्या मिशा पाहिल्या कीं शत्रूचा कुणीही सैनिक तुझ्याशी लढायला आणि तुझ्यावर वार करायला संकोचून जाईल, बावचळेल!" मंदस्मित करीत प्रधानमंत्री म्हणाला.

"महामंत्रीजी, माझ्या मिशा अशा कां आहेत, त्याच्यामागे एक लांबच कहाणी आहे." नरसिंहवर्मा म्हणाला. मंत्र्याने त्यावर म्हटले, "ती कहाणी थोडक्यांत सांग!"

आपला घसा साफ करीत नरसिंहवर्मा म्हणाला, "मी देशभक्त आहे. माझ्या नसानसांतून देशभक्ती पुरेपूर भरलेली आहे. मी जिवावर उदार होऊन पुढे सरसावलो आणि हूण सरदाराच्या शिबिरांत घुसलो.

तो व्याघ्राजिनावर अस्वलाचे कातडे पांघरुन बसला होता. त्याच्या चारी बाजूंनी तलवारी व शस्त्रें घेतलेले सैनिक उभे होते. मी कोण आहे हे त्यांनी विचारण्या अगोदरच मी हूणांच्या सरदाराला सांगितले, "जे कुणी तुम्हाला बघतील, त्यांना शंका वाटेल कीं तुम्ही कुत्रा आहात कीं कोल्हा? आमच्या राज्यावर हल्ला करण्याचे तुमचे हे धाडस? तुम्हाला..." आणि माझे बोलणें पूर्ण होण्याअगोदरच त्याने मला मारुन टाकण्याची आज्ञा त्याच्या सैनिकांना दिली. एका सैनिकाने ताबडतोब माझ्या गळ्याकडे नेम धरुन आपली तलवार फेंकली! पण त्याचा नेम चुकला आणि माझी डाव्या बाजूची मिशी तलवारीच्या घावाने अर्धीच कापली गेली. मी दुसऱ्याच क्षणीं तिथून वेगाने पळत सुटलो. मला पकडण्याचे त्यांचे प्रयत्न फोल ठरले."

"वा वा, पण हे सगळं झालं तरी केव्हां?" मंत्र्याने विचारले. "ही फार पूर्वीची गोष्ट नाही. घटकाभरापूर्वींच हे सारं घडलं होतं!" नरसिंहवर्माने न लटपटता सांगून टाकलं.

प्रधानमंत्री खळखळून हंसला आणि म्हणाला, "आता महाराजांना हवा आहे एक विदूषक, दरबारी विदूषक. चल माझ्याबरोबर नि महाराजांना भेट!" आणि मंत्र्याने त्याला बरोबर दरबारांत नेले.

धैर्ये साहसे लक्ष्मी!

रात्रीची जेवणे झाल्यानंतर सगळी मुले सावित्री आजीच्या आजूबाजूला बसली आणि गोष्ट सांगायचा आग्रह करुं लागली. आजी गोष्टीला सुरवात करणार तितक्यांत नागबाबूने सूर्यच्या-कडे बोट दाखवून म्हटले, "आजी, आज ना, हा शाळा सोडून घरी पळून आला. कां ते माहिती आहे कां तुला? सुंदरने मास्तरांकडे तक्रार केली कीं त्याचे नवीन पेन कुणीतरी चोरले. मास्तरांनी सगळ्यांच्या पिशव्या तपासल्या. ह्याने आपल्या पिशवींत हात घातला तर हाताला पेनसारखंच कांहीतरी लागलं. झालं, हा भीतीने कांपतच बाहेर पळून गेला. खरी गोष्ट म्हणजे गोपीने पेन चोरलं होतं आणि सूर्यच्या दप्तरांत टाकलं होतं!"

आजीने सूर्यकडे बघत म्हटले, "बाळा सूर्या, तू ते पेन चोरलं नव्हतंस ना? मग तू पळून कां गेलास?" सूर्य म्हणाला, "आजी, मला सारेजण चोर म्हणतील, म्हणून मी घाबरलो."

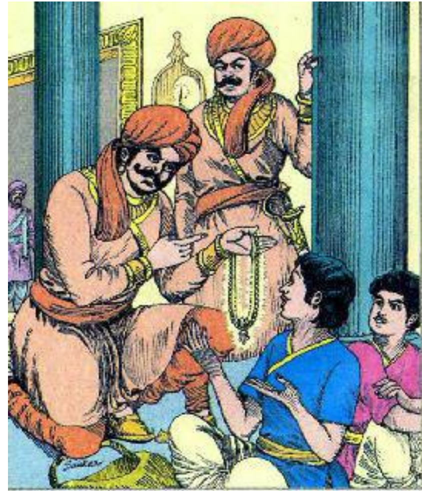
"विद्वानांनी म्हटलं आहे, "धैर्ये साहसे लक्ष्मी!" आज मी हीच गोष्ट सांगते. नीट ऐका हं!" असं म्हणून आजीने गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

"फार पूर्वींच्या काळांतली गोष्ट आहे ही. श्रीधर आणि विमल नांवाचे दोघे मित्र गुरुगृही शिकत होते. दोघेही नुसतेच हुशार नव्हते, नम्रदेखील होते. म्हणून गुरुचे दोघांवरही फार प्रेम होते. शिक्षण संपल्यावर घरी जायची वेळ आली तेव्हां गुरुजींनी त्यांना सांगितलं.

"मुलांनो, फार पूर्वी एका मोठ्या महाराजावर कष्टांशी सामना करण्याची वेळ आली. त्यांच्याबरोबर दीर्घकाळ अष्टलक्ष्मी होत्या, त्यांना साथ देत होत्या, त्या साऱ्या एकेक करुन सोडून जाऊं लागल्या.

"धनलक्ष्मी, धान्य लक्ष्मी, विजयलक्ष्मी... अशा साती देवता महाराजाला सोडून निघून गेल्या. त्याचे त्याला फारसे दुःख झाले नाही. तो घाबरला नाही किंवा चिंतित झाला नाही. पण

चित्रकथा क्र.३ - श्री ललिता

शेवटी जेव्हां धैर्यलक्ष्मी त्याला सोडून जाऊं लागली, तेव्हां त्याने तिला म्हटले, "माते, इतर लक्ष्मी मला सोडून गेल्या, त्याची मला चिंता नाही. पण तुझ्याशिवाय माझे जीवन निरर्थक आहे. तू जर राहिलीस तर मला तेवढे पुरेसे आहे. तुझ्या साथीने मी माझे गेलेले वैभव, संपत्ती, मान, सन्मान, सारे कांही परत मिळवीन."

राजाचे बोलणे ऐकून धैर्यलक्ष्मीचे हृदय कळवळले. तिने राजाला आश्वासन दिले, "पुत्रा, मी नेहमी तुझ्याबरोबर राहीन."

धैर्यलक्ष्मीचा पाठिंबा असल्यामुळे राजाने लौकरच आपले गेलेले वैभव पुन्हां मिळवले. म्हणून वडील माणसे नेहमी सांगतात." धैर्ये साहसे लक्ष्मी. मनुष्याला संकटातून केवळ धैर्यच वांचवते. म्हणून कोणत्याही परिस्थितीत तुम्ही धीर सोडता कामा नये. म्हणजे मोठेपणी तुम्हीही श्रेष्ठ बनाल." गुरुने आशिर्वाद देताना सांगितले.

गुरुजींचा आशिर्वाद घेऊन दोघेही शिष्य राजधानीला जायला निघाले. राजधानीच्या हद्दीजवळ पोचेपर्यंत अंधार होऊं लागला. थोड्या अंतरावर ते जातात, तोवर त्यांना तिथे एक खानावळ दिसली. दोघेही आंत गेले. तिथल्या मालकाने त्यांचे प्रेमाने स्वागत केले. एकेक रुपया घेऊन त्यांना जेवण दिले व त्यांची राहाण्याचीही सोय केली.

मध्यरात्रीच्या सुमारास, अचानक तिथे गडबड सुरुं झाली. हे दोघे दचकून उठले. श्रीधरने जवळच उभा असलेल्या एका इसमाला विचारले, "काय झालंय? कसली गडबड चाललीय?"

"असं सांगताहेत कीं राजाच्या अंतःपुरांत चोरी झाली आणि ते चोर या बाजूला आले. त्यांना शोधत राजाचे शिपाई आले आहेत. ते सगळ्याच लोकांची तपासणी घेत आहेत." तो इसम म्हणाला.

"ते ठीक, आम्हाला त्याच्याशी कांही देणंघेणं नाही." असं म्हणून श्रीधर व विमल निर्धास्तपणे बसले होते. थोड्या वेळानंतर सैनिक त्यांच्याजवळ आले, त्यांची पूर्ण चौकशी केली आणि त्यांना आपापल्या पिशव्या उघडून दाखवायला सांगितले. सैनिकांनी जेव्हां त्या दोघांच्या पिशव्या तपासल्या, तेव्हां श्रीधरच्या पिशवींत त्यांना नवरत्नांचे दोन हार दिसले. ते पाहून श्रीधर व विमलला धक्काच बसला.

"सैनिकांनी या दोघांना 'हे राणीसाहेबांचे

हार आहेत. तुम्ही दोघेही चोर आहात. तुमच्या टोळीतले इतर चोर कुठे लपले आहेत?"

या दोघांना तर भीतीने घाम फुटला. स्वतःला सावरुन श्रीधरने म्हटले, "आम्ही चोर नाही. आम्ही गाढ झोपलो होतो. त्यावेळेस कुणीतरी हे दागिने माझ्या पिशवींत टाकले असतील."

पण सैनिकांनी त्याच्या सांगण्यावर विश्वास ठेवला नाही आणि दोघांना काठीने मारायला सुरवात केली. विमलने कशीतरी आपली सुटका करुन घेतली आणि तो शिताफीने निसटला व पळून गेला. सैनिकांनी श्रीधरच्या हातांत बेड्या ठोकल्या आणि दुसऱ्या दिवशी त्याला राजासमोर हजर केले.

राजा यशवंतसिंह फार विचारी होता. त्याने श्रीधरची सविस्तर हकीकत शांतपणे ऐकून घेतली आणि म्हटले, "जर तुम्ही खरोखरीच निर्दोष असलात तर तुझ्या मित्राला पळून जायची काय आवश्यकता होती?"

या प्रश्नाला उत्तर देताना श्रीधरने गुरुकुलांतून निघण्यापूर्वी गुरुने जो उपदेश दिला होता, त्याबद्दल सांगितले आणि म्हटलं, "महाराज, माझा मित्र विमल ह्याच्या मनांत भीती निर्माण झाली की त्याला निश्चितच शिक्षा होईल. म्हणून तो भिऊन पळाला. तो निर्दोष आहे. देवाची शपथ घेऊन मी हे सांगतो. जर आपण मला सोडून दिलंत तर मी खऱ्या चोरांना पकडून आपल्यासमोर हजर करीन. आपल्याला वाटल्यास आपण माझ्याबरोबर कुणाला तरी पाठवा."

राजाला श्रीधरचा विश्वास वाटला. तो म्हणाला,

"ठीक आहे. संध्याकाळपर्यंत तू इथेच थांब. माझा माणूस तुझ्याबरोबर येईल."

संध्याकाळीं शेखर नांवाचा गृहस्थ येऊन श्रीधरला भेटला. श्रीधरने त्याच्याजवळ आपली शंका व्यक्त करीत म्हटले, "ज्या खानावळींत आम्ही उतरलो होतो, तिथल्या मालकाचा मला संशय येतो. तो चोरांना सामील असावा व त्यांच्याकडून आपला वांटा वसूल करीत असावा." आणि त्याने आपली योजना शेखरला सांगितली.

नंतर ते दोघेजण बाजारांत गेले आणि त्यांनी कांही सामान खरेदी केले. ते घेऊन दुसऱ्या दिवशी सकाळीच ते त्या खानावळींत गेले व त्यांनी एक खोली भाड्याने घेतली. श्रीधरने वेष बदलला होता म्हणून त्या मालकाने कांही त्याला ओळखले नव्हते. श्रीधर व शेखरने आपापल्या पिशव्यांतून

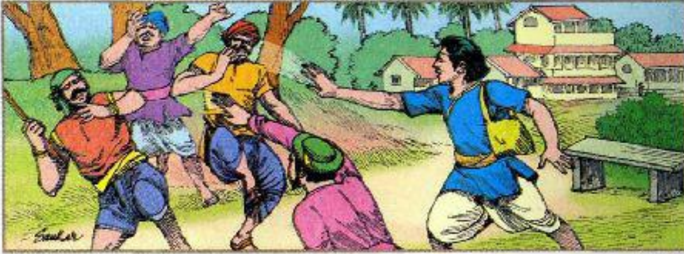
कांही नकली दागिने काढले, आणि ते व्यापाऱ्यां-प्रमाणे आपसांत पैशाबद्दल बोलत राहिले.

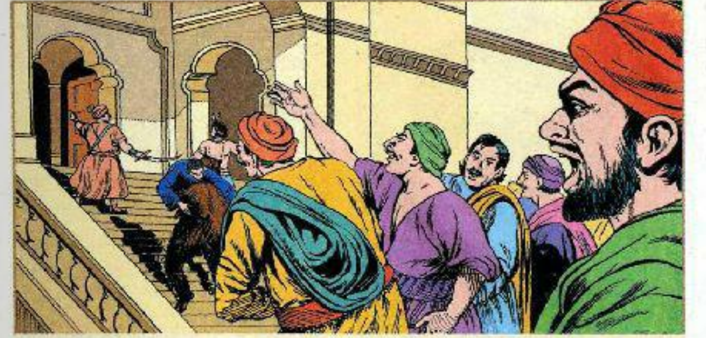
रात्रीचे जेवण झाल्यानंतर श्रीधर व शेखरने झोपेचे सोंग केले व ते घोरायलाही लागले. साधारण मध्यरात्रीच्या सुमारास कांही नवीन माणसें तिथे आल्याचा आवाज आला. खानावळ-मालक त्यांच्याशी अगदी हळू आवाजांत बोलत होता. या दोघांच्या लक्षांत आलं कीं तो त्यांच्याबद्दलच त्या लोकांना सांगत होता. त्यानंतर मात्र ह्या दोघांना गाढ झोप लागली आणि सकाळी उठून ते बाहेर पडले.

ही खानावळ राजधानीच्या सीमेलगत होती, त्यामुळें तिथून बाहेर पडल्यावर थोड्याच अंतरावर निर्जन वाट होती. श्रीधर व शेखर थोडे दूर चालत गेले होते, तेवढ्यांत तीन चोरांनी त्यांच्यावर हल्ला केला. त्यांना असं कांहीतरी घडेल ही कल्पना होतीच, म्हणून ते त्यांच्याशी दोन हात करायला तयार होते. दोघांनी आपल्या मुठींत लाल तिखटाच्या पुड्या बंद करुन ठेवल्या होत्या, त्या उघडल्या आणि चोरांच्या तोंडावर त्यांतली पूड फेकली. दुसऱ्याच क्षणीं, चोरांचे ओरडणे, किंचाळणे, ऐकूं येऊं लागले. श्रीधरने तावडतोब आपल्या थैलीमधून दोरी काढली आणि शेखरच्या मदतीने चोरांचे हातपाय बांधले. त्यानंतर त्यांनी खानावळ मालकाशी गोडगोड बोलून त्याला राजाकडे आपल्याबरोबर नेले. राजाने त्याला अगदी कडक शिक्षा केली."

आणि नंतर आजीने हंसत हंसत मुलांना विचारले, "पाहिलंत पोरांनो, धाडसी श्रीधरने केवढा मोठा विजय मिळवला? श्रीधरच्याबरोबर शेखर नांवाचा जो तरुण होता, तो दुसरा तिसरा कुणी नव्हता, स्वतः युवराजच होता. त्यानंतर शेखरने आपल्या पित्यापाशी श्रीधरच्या धाडसीपणाची खूप स्तुती केली, आणि त्याला आपला सल्लागार नेमावा, अशी शिफारस केली. बिमल जरी पळून गेला होता तरी त्यालाही पकडून राजाच्या दरबारांत हजर केले गेले. आता सांगा पाहू, या कहाणीमधून तुम्ही मंडळी काय शिकलात आणि तुम्ही नेहमीच काय लक्षांत ठेवाल?"

सगळ्या मुलांनी टाळ्या वाजवून मुक्तकंठाने म्हटलं, "धैर्ये साहसे लक्ष्मी!"

अस्वल्या मांत्रिक

17

(कालीवर्मा आणि अस्वल्या मांत्रिकापासून मायामर्कट वांचला आणि मंत्रदंडासहित नगरांत पोंचला. तिथे राजवाड्यासमोरच्या मदारीचे अस्वल त्याच्यावर चालुन गेले. त्यावेळी तिथे आलेल्या पहारेकऱ्यांच्या सरदाराने मर्कटाला अस्वलाबरोबर बांधले आणि त्यांना राजाकडे घेऊन गेला. त्यानंतर...)

राजभवनच्या पायऱ्यांजवळ पहारेकऱ्यांच्या सरदाराने तलवार उचलली आणि मागेमागे चालत येणाऱ्या लोकांना त्याने थांबायला सांगितले. नंतर तो मदारीला म्हणाला, "बघा, महाराज अजून दरबारांतच कामांत असावेत असं वाटतं. तुझ्या विचित्र अस्वलाला तिथें घेऊन जाणे उचित होणार नाही. त्याच्या पाठीवर जो वात्रट वानर बसला आहे, त्याला आपल्या खांद्यावर घे आणि माझ्यामागून तू राजाकडे चल. येशील ना?"

सरदाराचा कोरडा, रुक्ष स्वर ऐकून मदारी जरासा नाराज होत म्हणाला, "तुम्हाला मला कांही रागवायचं, बोलायचं असेल तर अगदी पाहिजे तेवढं रागवा. पण माझ्या या पाळलेल्या अस्वलाचा अपमान मात्र करुं नका. अनेक राजे, सरदार, मांडलिक व पंडितांनी त्याच्या हुशारीचे नेहमी कौतुकच केलेले आहे. हे विसरुं नका कीं रामायणांत सेतू बांधायच्यावेळी ह्याचा एक पूर्वजही तिथे उपस्थित होता! हे ताडपत्र हाच त्याचा पुरावा आहे." असं म्हणून आपल्या कपड्यांतून त्याने एक ताडपत्रांचा ग्रंथ बाहेर काढला.

पहारेकऱ्यांचा सरदार जोरजोराने हंसत सुटला व म्हणाला, "ही वंशावळ राजाच्या दरबारांतल्या

पुरोहितांना नंतर दाखवा आणि इनाम मिळवा. प्रथम त्या बदमाष वानराला, शत्रूच्या गुप्तहेराला खांद्यावरुन खाली उतरवा."

मदारी नाराजीने अस्वलाजवळ गेला आणि त्याची पाठ थोपटत म्हणाला, "माझ्या शूर मित्रा, या वानराला आधी खाली उतरव." नंतर त्याने मायामर्कटाच्या कमरेला बांधलेली दोरी खेंचली.

अस्वल ओरडायला लागला आणि माया-मर्कटाची कंबर पकडून ते त्याला खाली उतरवणार तेवढ्यांत मर्कटाने किचकिचत खाली उडी मारली आणि म्हणायला लागला,

"ऐक, अस्वल्या मांत्रिकाकडून तुमच्या राजाचे फार मोठे नुकसान होणार आहे. कुठे आहे तुमचा राजा? माझा मंत्रदंड कुठे आहे?"

त्याचे बोलणे ऐकून तिथे जमलेले लोक टाळ्या वाजवायला लागले.

एका माणसाने माकडाला एक लांब काठी दाखवीत म्हटले, "हा बघ कीं तुझा मंत्रदंड!

दाखव आता आपलं अद्भुत कार्य!"

मायामर्कटाने लगेच लाठी काढून घेतली आणि ती जमिनीवर सरळ उभी केली. नंतर एक उडी मारुन तो त्या काठीवर चढून एका पायावर उभा राहिला. मायामर्कट म्हणाला, "अरे मूर्खांनो, अशा चमत्कार कुणाला करता येईल कां? तुमचा राजा व राज्य, लौकरच संकटात सांपडणार आहे, धोक्याची घंटा वाजायला लागलेली आहे, आणि तरीदेखील तुम्हीलोक जादूटोण्यामधे गंमती पाहाण्यांत दंग आहात. किती नालायक आहात तुम्ही?"

पहारेकऱ्यांचा सरदार मायामर्कटापाशी आला. एकाच पायावर उभा असणाऱ्या मर्कटाला तो म्हणाला, "अरे, तू खराच शत्रूचा गुप्तहेर नाहीस ना? ज्या अस्वल्या मांत्रिकाची भीती तू वारंवार बोलून दाखवतो आहेस, ते खरं आहे कां?"

मायामर्कटाने मोठ्या चपळाईने खाली उडी मारली, आणि सरदाराच्या हातांतली तलवार काढून घेतली. त्याने आपल्या कमरेला बांधलेली दोरी कापून काढली आणि चिडून विचारले, "मूर्खांनो, मी किती शक्तिशाली आहे ते समजलं कां? माझ्यांत प्रचंड ताकद आहे. तुमच्या राजाला ताबडतोब इथें बोलवा."

पहारेकऱ्यांच्या सरदाराबरोबर तिथें हजर असलेले सगळेजण भीतीने गांगरले होते. मायामर्कट हातांतली तलवार नाचवत सरदारा-जवळ येऊन म्हणाला, "अरे अे नंदीबैला, तू माझी आज्ञा ऐकली नाहीस कां?"

सरदाराची घाबरगुंडी उडाली होती. तो

थरथरत म्हणाला, "महाराज दरबारांत आहेत. अशा वेळी मी त्यांना इथे बोलावण्याची हिंमत कशी करणार? ते माझा शिरच्छेद करतील!"

"ठीक आहे तर! मीच स्वतः त्यांच्याकडे जाईन. वाटेतून दूर हो!" मायामर्कटाने आज्ञा केली. सरदार निमूटपणे पायऱ्या चढून पुढे आला. मर्कटही त्याच्याबरोबर गेला. पण जिथें लोकांची गर्दी जमलेली होती, ती मात्र तिथेच खिळलेली होती. या दोघांच्या मागून जाण्याचे धैर्य त्यांच्यात नव्हते.

त्यावेळी जितकेतू राजा सिंहासनावर बसून ज्येष्ठ मंडळींशी बोलण्यांत गर्क होता. अचानक हा पहारेकऱ्यांचा सरदार राजासमोर गेला आणि कांपऱ्या आवाजांत म्हणायला लागला, "महाराज, क्षमा करावी. माझ्यामागून हातांत तलवार घेतलेला, वानरासारखा दिसणारा जो येतो आहे, तो महाशक्तिमान आहे. आपल्या राज्यावर जे संकट येऊं घातले आहे, त्याबद्दल आपल्या सावध करण्यासाठी तो येतो आहे."

जितकेतू व दरबारांतले लोक मायामर्कटाला बघून चकित झाले. आणि नंतर मात्र त्याचे विचित्र रूप पाहून मोठमोठ्याने हंसायला लागले.

सिंहासनाच्या बाजूलाच दोघे मंत्री उभे होते. त्यांच्याकडे बघत जितकेतू राजा म्हणाला, "आमचे मुख्यमंत्री जीवगुप्त यावेळी इथे नाहीत. ते असते तर बरं झालं असतं." आणि राजाने सरदाराला गंभीरपणे प्रश्न केला, "अरे भित्र्या, एका सामान्य माकडाला तू नगरवेशीचे दार तर उघडलेस, आणि वर त्याला इथे आमच्यासमोर तू स्वतःच काय घेऊन आलास? जर खरोखरीच

शत्रूचे सैनिक वेशीजवळ येऊन पोंचले असते, तर तू काय केलं असतंस कुणास ठाऊक! तुझा शिरच्छेद करा, अशी मी आज्ञा देतो. नगराचा मुख्य चौकीदार दिरिसेन वनांमधे या आज्ञेची अंमलबजावणी करील."

राजाच्या आज्ञेचे स्वागत करीत सर्वांनी टाळ्या वाजवल्या. तोपर्यंत मायामर्कट राजाकडे व दरबाऱ्यांकडे डोळ्यांची पापणीदेखील न हलवता एकटक बघत होता. तो एकदम ओरडून म्हणाला, "जय तांत्रिक गुरु!"

आणि जितकेतू उपस्थितांना उद्देशून माया मर्कट म्हणाला, "आपण शांत राहा. माझे म्हणणे लक्ष देऊन ऐका. मी कांही सामान्य माकड नाही, मी एका महान मांत्रिकाचा मुख्य शिष्य आहे. माझं नांव भ्रांतिमती आहे. आता कालीवर्मा नांवाचा एक धाडसी वीर आणि अस्वल्या नांवाचा एक मांत्रिक, हे दोघेही तुमच्या नगरावर हल्ला करायला

येत आहेत. हे तुम्हाला सांगून सावध करण्यासाठी मी इथे आलो आहे."

मायामर्कटाच्या या बोलण्यामुळे दरबारांत एकच खळबळ उडाली. राजा जितकेतू कांही वेळ स्तब्ध होता. नंतर त्याने सिंहासनावरुन उतरताना मायामर्कटाला म्हटले, "तुझ्या बोलण्याच्या पद्धतीवरुन हे स्पष्टच दिसतंय कीं तू कांही सामान्य वानर नाहीस. आता राहिली सावध राहाण्याची गोष्ट!

त्या कालीवर्माला आणि त्याच्या साथीदारांना पकडून इथें आणण्यासाठी तर मी आमचे मुख्यमंत्री जीवगुप्त आणि त्याच्या बरोबर कांही सैनिक पाठवले आहेत. ते कुठे आहेत? त्यांची काय बातमी आहे?"

मायामर्कटाने हंसून उत्तर दिलं, "त्या सार्‍यांना कालीवर्माने आपल्या तलवारीने आणि अस्वल्या मांत्रिकाने आपल्या मंत्रदंडाने"... आणि तो एकदम थांबला. भेदरलेल्या नजरेने इकडे तिकडे बघत तो म्हणूं लागला, "जय तांत्रिक गुरु! माझा मंत्रदंड कुठे आहे?" आणि तिथून उडी मारुन थोडचा अंतरावर उभ्या असलेल्या सरदाराजवळ गेला आणि त्याने त्याचा गळा धरला.

मर्कटाच्या पंजातून आपली सुटका करण्याचा प्रयत्न सरदाराने करुन पाहिला आणि तो म्हणाला, "मर्कटमहाराज, मंत्रदंडाची मला कुठे आहे माहिती? महाराज, तुम्ही माझे प्राण वांचवा."

तिथे दरबारांतल्या दोघा बळकट सरदारांनी मायामर्कटाची कंबर व हात पकडून धरले आणि सरदाराची सुटका केली. त्यांनी मर्कटाला सांगितलं, "हे पहा, या राज्यांत माणसांचा प्राण घेण्याचा अधिकार फक्त महाराजांनाच आहे. असली बळजबरी करणे न्यायाला धरुन नाही. शांत व्हा!"

मायामर्कटाने संतापाने दांतओठ आवळले व त्यांना म्हटले, "राजा जितकेतू, जे सांगायचं ते मी थोडक्यांत सांगतो. ऐका तुम्ही इथे नगराच्या वेशीवरची दारे बंद करुन सिंहासनावर आरामांत बसला आहात आणि आपले मनोरंजन करीत आहात. म्हणून नगराच्याबाहेर काय चाललंय त्याची तुम्हाला अजिबात कल्पना नाही. तुमचा मुख्य चौकीदार आता अस्वल बनला आहे. तो कालीवर्मा आणि अस्वल्या मांत्रिकाबरोबर आहे. त्यांच्याबरोबर एक राक्षसही आहे. ते सगळेजण तुमच्या नगरावर हल्ला करणार आहेत."

राक्षस हा शब्द ऐकल्याबरोबर चक्रावून जाऊन जितकेतूने म्हटले, "आजवर मी नुसते राक्षसांबद्दल ऐकले होते, पण कधी पाहिले मात्र नव्हते."

त्याचे हे बोलणे ऐकून मायामर्कट जोरजोराने हंसला आणि म्हणाला, "तर मग तुमची ही इच्छादेखील लौकरच पूर्ण होईल. पण त्या भयंकर राक्षसाला पाहिल्यानंतर तुमचे प्राणपाखरुं उडून जाईल."

जितकेतू राजाचे दोन्ही मंत्री भीतीने थरथर कांपत होते आणि एकमेकांकडे बघत राजाला विचारुं लागले, "महाराज, आपण या संकटातून कसे काय वांचणार?"

"मी राजा आहे आणि म्हणून हा प्रश्न खरं म्हणजे मीच तुम्हाला विचारायला हवा! तुम्ही मंत्रीपदावर राहाण्याच्या लायकीचे नाहीत. या क्षणीं मी तुम्हाला दोघांना त्या पदावरुन काढून टाकतो आहे. जर माझा मुख्यमंत्री जीवगुप्त इथे असता तर त्याने खूप विचार केला असता. आणि संकटातून वांचण्याचा उपाय सुचवला असता."

त्यानंतर जितकेतू मायामर्कटाकडे आला. तिथूनच सर्व उपस्थितांना संबोधून राजा म्हणाला, "मांत्रिकांच्याबरोबर राक्षसदेखील आपल्या नगरावर हल्ला करायला येत आहेत. तुम्हीच सांगा की आपण आता काय करायचे? त्यांच्यापासून आपले संरक्षण कसे करायचे?"

कुणीही कांहीही सुचवले नाही. हल्लेखोर नगरांत प्रवेश करण्यापूर्वी आपण पळून कसे जायचे, आपली जीववस्तू, पैसाअडका कसा बरोबर न्यायचा, याच काळजींत प्रत्येकजण होता.

कुणीही कांहीच उत्तर दिले नाही, हे पाहून

आणि त्यांची विकट परिस्थिती जाणून राजा मायामर्कटाला म्हणाला, "तुझे रूप वानराचे असले, तरी तुझी बुद्धि मी व माझा मंत्री जीवगुप्त यांच्यासारखीच तीक्ष्ण आहे. त्या राक्षसाने बहुधा माझ्या मंत्र्याला गिळून टाकले असावे. ह्या क्षणापासून मी तुलाच माझा मुख्य मंत्री नेमतो आहे. शत्रूचा संहार करण्याची, किंवा राज्याच्या संरक्षणाची एखादी योजना सुचव आणि ती लगेच अंमलात आण." असे म्हणून राजाने मर्कटाचा हात पकडला आणि त्याला सिंहासनाजवळ आणले.

दरबारांत टाळ्यांचा कडकडाट झाला. मायामर्कटाने आपली तलवार तोंडात धरली आणि दोन्ही हात वर उचलले; जसा कांही तो त्यांना अभयदान देत होता!

तो कांही बोलणार होता तितक्यांत त्याची तलवार तोंडातून खाली पडली. मायामर्कटाने

खाली न वाकता शेपटीने तलवार उचलून घेतली आणि तो सर्वांना उद्देशून कांहीतरी बोलण्यापूर्वीच सभाद्वारापाशी गडबड सुरुं झाली. सर्वांनी त्या दिशेकडे पाहिले.

फाटके कपडे, डोक्यावर पागोटे नाही, अशा अवस्थेंत जीवगुप्ताने दरबारांत प्रवेश केला. त्याच्यामागून सूर्यभूपती मांडलिक आणि दोन सैनिक दरबारांत आले. जीवगुप्ताला बघून कांहीजण ओरडले, ''प्रधानमंत्री जिवंत आहेत, त्यांना राक्षसाने गिळलेलं नाही.''

मायामर्कटाने नाराज होऊन तलवार वर उचलीत म्हटले, ''अरे, नगरांतल्या मूर्ख प्रमुखांनो, थोड्याच वेळापूर्वी खुद्द महाराजांनी मला प्रधानमंत्री नेमले आहे! इतक्या लौकर ते विसरलात कीं काय?'' नंतर जितकेतूकडे वळून तो म्हणाला, ''महाराज, तुमचा काय विचार आहे? आता तुमचा प्रधानमंत्री मी आहे, कीं शत्रूकडे पाठ फिरवून पळून आलेला हा जीवगुप्त आहे?''

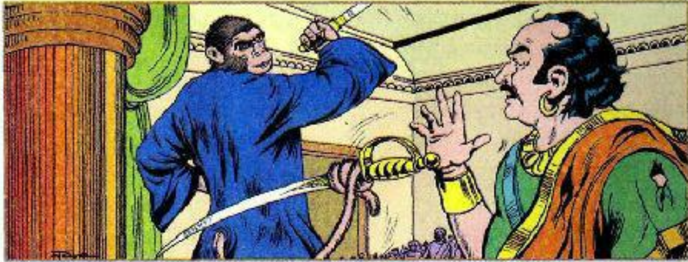
''आमच्या राज्याचा प्रधानमंत्री हा मर्कटच आहे. आणि हा माझा अढळ निश्चय आहे. या क्षणापासून जीवगुप्त राज्यांतला एक सर्वसाधारण नागरिक आहे.'' जितकेतू राजाने घोषणा केली.

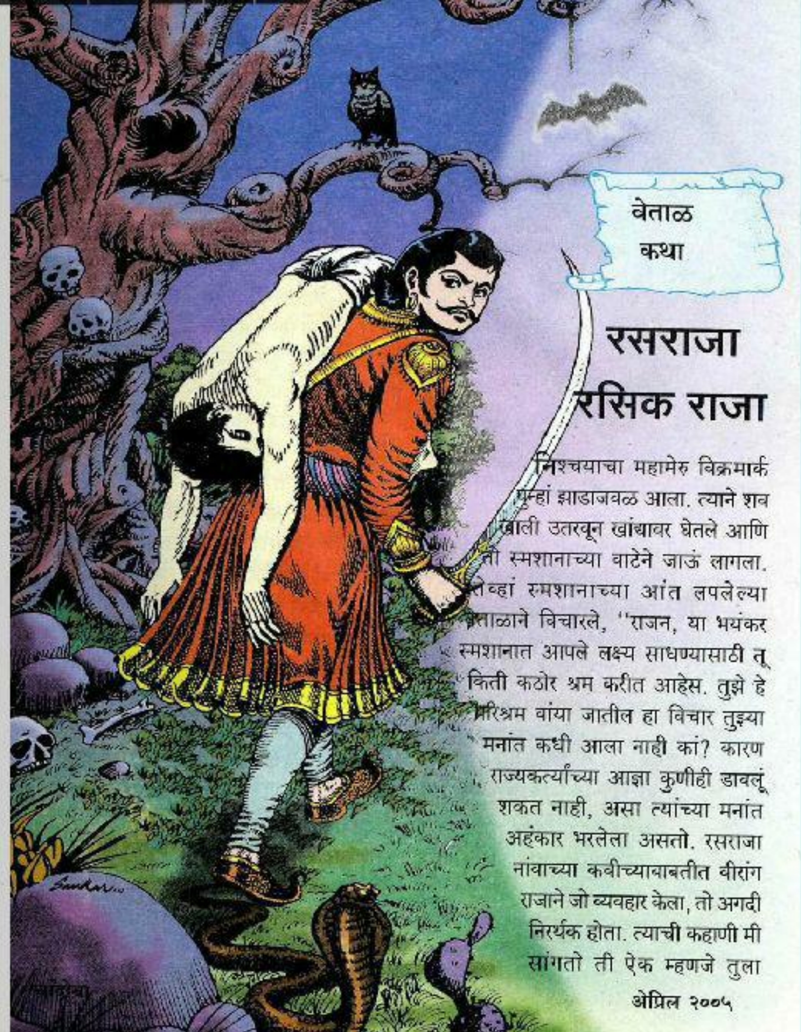
जीवगुप्ताने चटकन म्यानांतून तलवार काढली आणि मायामर्कटाकडे रागारागाने बघत तो म्हणाला, ''हा नालायक मूर्ख वानर, चंद्रशिला नगराचा प्रधानमंत्री आहे काय? उग्रदंड राक्षसाच्या गदेच्या तडाख्यांतून मीच ह्याला एकवेळ वांचवला होता. आता मीच याचे डोके धडावेगळे करतो.'' असं म्हणून तो मर्कटाकडे वळला.

जितकेतूने नाराजीने म्हटले, ''जीवगुप्ता, थांब हा कांही साधासुधा वानर नाही. हा भ्रांतिमती नावाचा एक महान मांत्रिक आहे.''

''याने अस्वल्या मांत्रिकाचा मंत्रदंड चोरला आहे. कुठे आहे तो मंत्रदंड? त्याच्याखेरीज हा अतिसामान्य वानरासारखाच आहे. माझ्या तलवारीने मी आत्ता ह्याचे डोके आणि शेपटी छाटून टाकतो बघा!'' असं म्हणून जीवगुप्त मायामर्कटावर तुटून पडला.

''जय तांत्रिक गुरु!'' असे ओरडत माया-मर्कटाने आपली शेपूट जोराने गोल फिरवली. जीवगुप्ताची तलवार खेंचून घेतली आणि आपली तलवार वर उचलली. *(क्रमशः)*

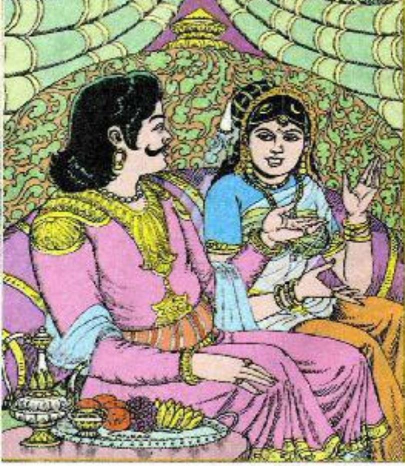

वेताळ कथा

रसराजा रसिक राजा

निश्चयाचा महामेरु विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ आला. त्याने शव खाली उतरवून खांद्यावर घेतले आणि तो स्मशानाच्या वाटेने जाऊं लागला. तेव्हां स्मशानाच्या आंत लपलेल्या वेताळाने विचारले, ''राजन, या भयंकर स्मशानात आपले लक्ष्य साधण्यासाठी तू किती कठोर श्रम करीत आहेस. तुझे हे परिश्रम वांया जातील हा विचार तुझ्या मनांत कधी आला नाही कां? कारण राज्यकर्त्यांच्या आज्ञा कुणीही डावलूं शकत नाही, असा त्यांच्या मनांत अहंकार भरलेला असतो. रसराजा नांवाच्या कवीच्याबाबतीत वीरांग राजाने जो व्यवहार केला, तो अगदी निरर्थक होता. त्याची कहाणी मी सांगतो ती ऐक म्हणजे तुला

चालताना थकवा वाटणार नाही." आणि वेताळ त्यांची गोष्ट सांगू लागला.

"वीरांग हा सिंधूर देशाचा राजा होता. त्याला कवितेमधे विशेष अभिरुची होती. एकापेक्षां एक सरस कविता ऐकायला म्हणून दसऱ्याच्या दिवशी देशांतल्या नामवंत कवींना तो निमंत्रण पाठवीत असे, नि त्यांचा सत्कार करीत असे. पण चांगले वा वाईट काव्यांतला फरक त्याला स्वतःला सांगता येत नव्हता, म्हणून दरबारांतल्या कवींच्या सल्ल्यानुसार निर्णय घेण्याचे काम राजाने महामंत्र्यावर सोंपवले होते. सन्मान केलेल्या कवींच्या कविता ऐकून त्यांत कांही विशेष गुण राजाला आढळले नाहीत. दरबारांतल्या कवींनाही त्या नीरस, दिशाहीन आणि उथळ वाटत होत्या. त्यांची समजूत होती कीं या कवींना 'उत्तम' म्हटले तर आपले दरबारांतले पद त्यांना मिळायचे! या भीतीने ते कवी, नवोदित कवींपैकी साधारण प्रतिभेच्या कवींचीच सन्मानासाठी निवड करीत होते.

दोन वर्षांनंतर वीरांगने महामंत्र्याला बोलावून विचारले, "दिवसेदिवस आपल्या देशांतल्या कवितेची पातळी खाली जाते आहे. याचं काय कारण असावं?" "महाराज, आपण कित्येक महाकाव्यें वाचलेली आहेत. आपल्या दरबारी कवींपेक्षां श्रेष्ठ कवी देशांत नाहीत. आपल्या सत्कारामुळें नवीन कवींनाच प्रोत्साहन मिळते, पण त्यामुळें श्रेष्ठ काव्यनिर्मिती होते असं नाही." महामंत्र्याने सांगितले.

राजा विचारांत पडला. अंतःपुरांत गेल्यावर राजाने राणीला या विषयाबाबत सांगून म्हटले, "अर्थहीन कवितांना प्रोत्साहन देणे, आणि त्या कवींचा सत्कार करणे निरर्थक आहे ना?"

राणीने नकारार्थी मान हालवीत म्हटले, "हजार वर्षांत सूर्याचे तेज क्षीण होते कां? आणि जरी क्षीण झाले तरी ते आपल्यासारख्यांना कसे कळावे? मला वाटतं महान कवी प्रत्येक काळांत होत असतात, पण त्यांची प्रतिभा ओळखू शकणारे स्वामी फार थोड्या काळांत असतात."

चकित होऊन राजा राणीला म्हणाला, "तुझी ही तुलना म्हणजे एक महान कविताच आहे. माझी राणी इतकं सुंदर बोलूं शकते, इतके चांगले विचार मांडू शकते हे मला अद्याप माहीत नव्हतं. आत्तापर्यंत मी देशांतल्या महान कवींना ओळखलंच नव्हतं. ही माझी चूक आहे. आता आधी मला तुझा सत्कार करायला हवा!"

त्यावर राणी लगेच म्हणाली, "महाराज, माझे

बोलणे आपल्याला फार श्रेष्ठ वाटले असले तर आपण माझा नव्हे, पण माझी दासी नीला, हिचा सत्कार करावा. कारण हे वाक्य तिचे आहे!"

वीरांग जास्तच आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला, "माझ्या देशांतली एक दासी इतका उत्तम विचार व्यक्त करते, ह्याचा मला फार आनंद वाटतोय. तिने हे कोणत्या संदर्भांत म्हटलं, ते तरी सांग!"

"दोन दिवसांपूर्वी मी नीलाशी बोलत होते. ती म्हणत होती कीं जसेजसे माझे वय वाढते आहे, तसे तसे माझे सौंदर्य जरा कमी होऊं लागले आहे. सूर्याचे तेज हजार वर्षांनंतर थोडे कमी होते हे मानायला तिने नकार दिला. आणि जरी तेज कमी झाले तरी ते कांही सामान्यांना कळत नाही." राणीने म्हटलं.

वीरांगने नीलाला बोलावून घेतलं आणि तिची खूप स्तुती केली. ती घाबरुन म्हणाली, "महाराज, कमळाचा जन्म होतो त्याचं श्रेय चिखलाला जात नाही. कमळ हे अजून ब्रम्हाचं आसन आहे, पण ते सृष्टिकर्ता होऊं शकत नाही. ब्रम्हाने वेदांताची रचना केली, पण म्हणून त्यांची पूजा केली जात नाही. मी ज्या ओळी सांगितल्या, त्या माझ्या नाहीत. एका महिन्यापूर्वी रसराजा नांवाचे एक महाकवी आपल्या नगरांत आले आहेत. ते आमच्या घरी राहातात. मी जे कांही बोलले, ते त्यांचेच विचार आहेत."

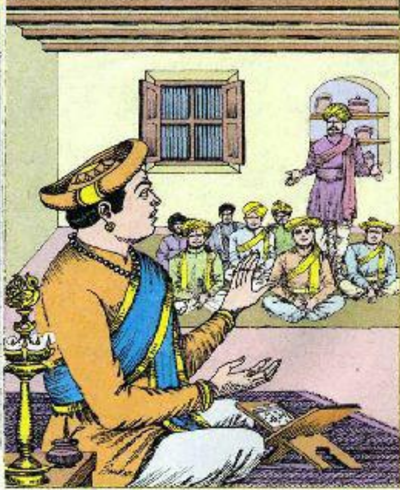
राजाला या खुलाशाचे नवल वाटले, नि त्याने विचारले, "ते रसराजा नुसते मोठे कवी नाहीत, महान पंडितदेखील असावेत असं वाटतं. त्यांना सांग कीं मला त्यांना लगेच भेटायचं आहे."

नीलाने रसराजाला राजाची आज्ञा सांगितली. त्यांनी हंसून म्हटलं, "राजाला सांग कीं मला त्यांचा निरोप मिळाला. जेव्हां माझ्या कानांना चालता येईल, तेव्हां त्यांना मी अवश्य भेटेन."

नीला जेव्हां ही गोष्ट महाराजांना सांगत होती, तेव्हां राणी तिथे शेजारीच उभी होती. रसराजाला काय सांगायचं आहे ते राजाला कळलं नाही. त्यावर राजा वीरांग राणीला म्हणाला, "हा रसराज निरोप ऐकतो पण भेटायला येत नाही. हे सांगायचा त्याचा हेतू इतकाच कीं मी स्वतः त्याच्याकडे जायचं आणि त्याला निमंत्रण द्यायचं!" आणि नीलाकडे वळून राजाने विचारलं, "त्यांना विचारून सांग कीं मी त्यांना केव्हां भेटूं शकतो ते!"

नीलाने हे रसराजाला जेव्हां सांगितलं तेव्हां तो म्हणाला, "दिवसभर मी लिहीत बसतो.

माझ्याकडे फक्त रात्रीच वेळ असतो. त्यावेळी मी कांही श्रोत्यांना माझ्या कविता ऐकवतो, राजाला सांग कीं त्यांना भेटायला कांही मला वेळ नाही."

नीलाची ही बातमी ऐकून राजा एकदम नाराज झाला. त्याने कडवटपणे नीलाला म्हटले, "त्यांना सांग की उद्याच रसराजाने मला भेटलं पाहिजे." नीलाने हेही रसराजाला सांगितलं. कोणतीही चलबिचल न होता त्याने उत्तर दिलं, "मला जे आवडतात, त्यांना मी भेटतो. त्याबाबतीत मी स्वतंत्र आहे. त्यासाठी मला अपराधी ठरवून शिक्षा दिली गेली, तर तो दुष्टपणा होईल. आणि जो राजा अन्यायाने वागत राहातो, त्या देशाचं ते दुर्भाग्य होऊन बसतं!"

या उत्तराची राजाला मुळीच अपेक्षा नव्हती. तो थक्क झाला. नीलाही बोलताबोलता थबकली.

वीरांगने ते पाहून तिला विचारलं, "आमच्या दोघांच्यामधे तू दूतीचे काम करते आहेस. त्यामुळे तुला कांही मनस्ताप तर होत नाही ना?"

नीलाने लगेच म्हटलं, "महाराज, असं कांही नाही. आपण रसिक राजा आहात. रात्रीं रसराजा आपल्या कविता सर्वांना ऐकवतात. त्यावेळी आपण वेष पालटून तिथे यावे आणि त्यांची कविता ऐकावी. अर्थात हे आपल्याला पटलं तरच!"

वीरांग राजाला नीलाची ही कल्पना योग्य वाटली. त्या रात्री राणीला न सांगता तो एका सामान्य नागरिकाच्या वेषांत नीलाच्या घरी गेला. रसराजाचे काव्यवाचन व गायन ऐकून राजा वीरांग तर फारच प्रभावित झाला. रसराजा एक महान कवी आहे हे त्याला पटलं. एकेक श्रोता आपल्या शंका कवीला विचारत होता आणि रसराजा मोठ्या प्रेमाने त्यांच्या शंकांना उत्तरे देत होता. त्याचे विवरण ऐकून, रसराजा एक उत्तम पंडित आहे हेही राजाला जाणवलं. कांही वेळानंतर राजा उभा राहिला, पण काय विचारावं तेच त्याला कळेना.

तेव्हां रसराजाने त्याच्याकडे बघत म्हटले, "संकोच करुं नका. आपली शंका मोकळेपणाने विचारा," "आमच्या वीरांगराजाने उत्तम कवीचा सन्मान करायची प्रथा सुरुं केली आहे. आपली कविता व पांडित्य फार श्रेष्ठ प्रतीचे आहे. तरीदेखील आपल्याला सरकारी सन्मान अद्याप मिळाला नाही. आपण ह्याचं कारण सांगू शकाल कां?" राजाने आपली शंका व्यक्त केली.

"राजाला वाटलं असेल कीं माझी कविता व

ज्ञान त्या योग्यतेचे नाही, इतकंच!" रसराजाने म्हटलं.

"आमच्या महाराजांनी आपली कविता अजून ऐकली नसेल. आपण एकदा राजाला भेटायला गेलात तर बरं होईल." वीरांगने म्हटलं.

रसराजाने हंसून म्हटलं, "सन्मान मिळवावा अशी जर माझी इच्छा असती तर मी अवश्य राजाकडे जाऊन म्हटलं असतं, 'महाराज, माझा सन्मान करा, पण आता राजालाच माझा सन्मान करायची घाई होतेय. तेव्हां, ते स्वतःच इथे आले आणि आपली इच्छा त्यांनी प्रकट केली तर ते जास्त ठीक होईल!"

रसराजाचे बोलणे ऐकून तिथे उपस्थित असलेले सर्व लोक हंसायला लागले. वीरांगचा चेहरा पडला. त्याने हळू आवाजात म्हटलं, "राज्यकर्त्यांना कितीतरी कामे असतात. आपणच त्यांच्याकडे जाणं हे तर्कसंगत व योग्य होईल!"

"अशा कामांत गुंतलेल्या राजाला कसं समजणार कीं उत्तम कवी कोण आहे?" रसराजाने विचारले.

"ती जबाबदारी सांभाळण्यासाठी महामंत्री आणि दरबारी कवी आहेत ना! आपण त्यांना भेटावे." वीरांगने सुचवले.

रसराजाने पुन्हां हंसत सांगितले, "आपल्या सांगण्याचा हा अर्थ होतो कीं मी स्वतः जाऊन त्यांना भेटून सांगू कीं महाशय, मी उत्तम कवी आहे, माझा सन्मान करावा! म्हणजे अशा स्थितीत मी केवळ एक कवी आहे, उत्तम कवी नाही. कुणाकडे कांही मागून घेणं, त्याला दान

म्हणतात. आपले राजा सन्मानाचे दान करतात. असल्या सन्मानापासून उत्तम कवी दूर राहातात. त्यांना असले सन्मान पसंत नसतात. जर तुम्ही मला उत्तम कवी मानत असाल, तर माझा सन्मान झाला नाही, याचाच आनंद माना!"

वीरांग तिथून निमूटपणे निघून गेला. दुसऱ्या दिवशी त्याने महामंत्र्याला म्हटले, "राणी-साहेबांची दासी नीला, हिच्या घरी रसराजा नांवाचा एक महाकवी पाहुणा म्हणून आलेला आहे. तुम्ही व दरबारी कवी जाऊन त्यांना भेटा आणि त्यांच्या प्रतिभेबद्दल आवश्यक ती माहिती काढून या."

महामंत्री व दरबारी कवींनी राजाच्या आज्ञेचे पालन केले. परत येऊन महामंत्रींनी राजाला सांगितले, "महाराज, आपल्या दरबारी कवींना वाटलं कीं रसराजाच्या कवितांमधे फारशी शक्ती

नाही, त्या पोकळ आहेत. राजसन्मान मिळण्यासाठी रसराजा सर्वस्वी अयोग्य आहे.''

महामंत्र्याचे बोलणे ऐकून वीरांगला राग आला, पण तो न दाखवता राजा म्हणाला, ''मी स्वतः रसराजाची कविता ऐकली आणि मी मंत्रमुग्ध झालो होतो.'' आणि नंतर राजाने सर्वांना काय घडलं ते सविस्तर सांगितलं सार्‍या दरबारी कवींनी शरमेने माना खाली घातल्या आणि राजाची क्षमा मागितली.

राजाने मंत्र्याकडे सूचक नजरेने पाहिलं. असं कां होत होतं त्याचं खरं कारण आता राजाला समजलं होतं. मंत्र्याने नम्रपणे उत्तर दिलं, ''महाराज, मी नेहमी दरबारांतल्या कवींवर विश्वास ठेवत आलो, म्हणून ही चूक झाली. ते इतके स्वार्थी असतील, अशी माझी कल्पना नव्हती.''

त्यानंतर राजा जेव्हां अंतःपुरांत गेला तेव्हां दासी नीला राणीला सांगत होती, ''राणीसाहेब, रसराजा कवींना महाराजांचे दर्शन घ्यायची इच्छा आहे. माझ्यामार्फत त्यांनी त्यासाठी परवानगी मागितली आहे.'' हे बोलणे ऐकून राजाने नीलाला सांगितलं, ''मी स्वतः येऊन त्यांना भेटीन व निमंत्रण देईन.'' हे ऐकून राणीला फारच आश्चर्य वाटलं. वेताळाने ही गोष्ट सांगून म्हटले, ''राजन्, कवी रसराजा हा वाजवीपेक्षां जास्त अहंकारी आहे हे स्पष्ट दिसतंय. तो सन्मानास पात्र आहे हे मान्य असलं तरी त्याची निवड झाली नाही, ही नजरचूक असू शकते. पण स्वतः जाऊन त्याला निमंत्रण देण्यांत राजाचा काय हेतू आहे? माझ्या या शंकेचे उत्तर माहीत असूनही जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होतील.''

विक्रमार्क म्हणाला, ''रसराजा दुराभिमानी नाही किंवा अहंकारीही नाही. दरबारी कवींचा डाव होता तो उघडकीस आणायचा, हाच केवळ त्याचा हेतू होता. रसराजाने ठीक सांगितलं कीं सन्मान हा गौरव आहे, दान नव्हे! हे सत्य राजाला अखेरीस समजले, म्हणून राजाने स्वतः त्याला आमंत्रण देण्याचा निर्णय घेतला. राजा वीरांग केवळ राजाच नसून एक रसिक राजा आहे.''

राजाचे मौन भंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शवासहित गायब झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(आधार - ''वसुंधरा'' यांची रचना)

ज्यूडोचे मूळ आहे केरळांत!

कलरीपयट्टु ही केरळची प्रसिद्ध युद्ध कला आहे. त्याचा प्रभाव व कांही मूळतत्वें ही केरळच्या अनेक नृत्यशैली व नाट्यकलेंत आपल्याला दिसतात. अगदी कथकलींत देखील!

कलरीपयट्टुची नृत्यवैशिष्ट्यें कोलकली, वेलकली आणि यात्राकली या नृत्यप्रकारांत दिसून येतात. पांचव्या शतकांत बोधीधर्म नांवाच्या बौद्धभिक्षूने ही कलरीपयट्टुची कला चीनमध्यें प्रस्तुत केली. ही शिकवण्यासाठी त्याने शाओलिन हे मंदिर निवडले. कालांतराने या कलेतूनच ज्यूडो, कराटे आणि कुंग फूसारख्या युद्धकला निर्माण झाल्या.

आणखी एक अलेक्झांडर

इसवी सनापूर्वी ३२७ मधें ग्रीक विजेता अलेक्झांडरने हिंदुस्तानवर आक्रमण केले ते आपल्याला माहीत आहे. एक हजार वर्षांनंतर दुसर्‍या एका राज्यकर्त्याने स्वतःला दुसरा अलेक्झांडर मानले होते. तो होता खिलजी वंशातला तिसरा शासक अल्लाउद्दीन खिलजी सुलतान! १२९० नंतर तो दिल्लीवर राज्य करीत होता. या वंशातला तो सर्वांत कर्तबगार होता. त्याने गुजरात व माळवा ही राज्ये धुळीला मिळवली आणि चितोड व रणथंबोरचे किल्ले जिंकले. या यशामुळे त्याने स्वतःला इस्कंदर-इ-सानी हा किताब घेतला आणि तशा नांवाची सोन्याची नाणी पाडली.

देशविदेशीच्या दंतकथा (बॅबिलॉन)

देव फार खात होता!

राजाच्या राजवाड्याच्या मागे एक टेकडी होती आणि त्या टेकडीवर राज्यांतले प्रमुख मंदिर होते. तिथला देव हा जागृत होता - इतका जागृत कीं रोज भक्तांनी अर्पण केलेले नैवेद्य, मिठाई, फळें, हे सगळं तो खात असे. देवळाच्या पुजाऱ्याने राजाला सांगितले कीं इतरांसमोर नैवेद्य खायला देवाला संकोच वाटतो, म्हणून स्वादिष्ट पदार्थ बनवून संध्याकाळच्या पूजेनंतर देवाच्या मूर्तीसमोर ठेवले जात. नैवेद्य दाखवल्यानंतर मंदिराचे दरवाजे बंद होऊन कुलुपें लावली जात.

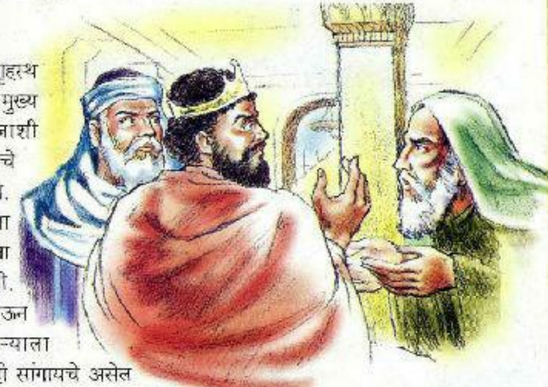

सकाळी लोक दर्शनाला येण्यापूर्वीं, - त्यांत अनेक वेळा राजघराण्यांतली मंडळी व कधीमधी खुद्द राजा स्वतःही उपस्थित असत-पुजारी मंदिराची दारे उघडत. सकाळच्या सूर्याचे किरण गाभाऱ्यांत पडत आणि त्या उजेडांत नैवेद्याची ताटें रिकामी झालेली दिसत. कधीकधी देवाला खूप भूक असे, सगळे पदार्थ संपलेले असत. जे पदार्थ चविष्ट नसत, त्यांची भांडी तशीच असत, किंवा आणि तो पदार्थ नुसता चिवडलेला असे. देवाला चांगलेच पदार्थ फक्त आवडतात, अशी लोकांची भावना झाली होती.

देवासाठी स्वयंपाक करण्यासाठी राजाच्या मुदपाकखान्यांत एक विशेष भाग होता. मंदिरासाठी रोजचे भोजन तिथेच शिजवले जात होते. बाकीचे पदार्थ इतर दरबारी व सामान्य लोकांकडून अर्पण केले जात असत.

हा चमत्कार पाहायला आसपासच्या राज्यांतले राजेरजवाडे, व सरदार यांना निमंत्रणे जात, व ते पाहून पाहुणेमंडळी फारच प्रभावित होत होते. "ज्यांच्या राज्यांत असे जागृत दैवत आहे, तो राजा किती भाग्यवान!" पाहुणे म्हणत.

राजाला अधूनमधून प्रमुख पुजारी सांगत असे कीं देवाला कांही विशिष्ट पदार्थ हवे होते! ही मागणी पूर्ण करण्याची आज्ञा राजा सेवकांना देई; आणि ते पदार्थ निगुतीने बनवले जात. एके दिवशी

डॅनियल नांवाचा एक विद्वान गृहस्थ राजाबरोबर बोलत होता. तिथें मुख्य पुजारी आला आणि राजाशी कांहीतरी खाजगी बोलायचे आहे असं म्हणायला लागला. पण राजा डॅनियलबरोबरच्या बोलण्यांत रंगला होता. त्याला हा व्यत्यय आवडला नाही. म्हणून आंतल्या दालनांत जाऊन बोलण्यापेक्षां तो पुजाऱ्याला म्हणाला, "तुम्हाला जे कांही सांगायचे असेल ते इथेंच सांगा. या गृहस्थावर विश्वास ठेवा. तुम्ही जे मला सांगाल त्याबद्दल ते कांहीही इतरांपाशी बोलणार नाहीत." राजा म्हणाला.

पण पुजारी हेका सोडेना. राजाशी एकांतातच बोलायचे आहे म्हणून तो हटून बसला. राजाने नाराजीने त्याला दुसऱ्या दालनांत नेले व थोड्या वेळानंतर राजा डॅनियलकडे परत आला. त्याचा चेहरा त्रासिक झालेला होता. "त्या पुजाऱ्याला खास कांहीच सांगायचं नव्हतं. आपली चर्चा त्याने उगीचच रोखली. बरं तर...."

"सरकार, जर ते विशेष कांही नव्हतं, तर पुजारी काय म्हणाले ते आपण मला सांगाल कां?" डॅनियलने विचारलं.

"आज रात्रीं देवाला रोजच्यापेक्षां दुप्पट प्रसाद हवा आहे, आणि त्यांतही कांही खास पक्वान्न! तेवढंच!" राजाने उत्तर दिलं.

"तो असं सांगणार ही मी अपेक्षा केली होती!" मोठ्याने हंसून डॅनियल म्हणाला.

"तुम्हाला हे कसं कळलं?" राजाने थक्क होऊन विचारलं. डॅनियल मनकवडा होता हे राजाला माहीत होतं. पण पुजाऱ्याच्या मनांत काय होतं ते या विद्वानाला कळलं असावं, यावर राजाचा विश्वासच बसेना.

"सरकार, मला जे सत्य जाणवतंय ते मी सांगितल्याबद्दल आपण मला क्षमा करावी. कारण त्यामुळे आपण व इतर हजारो लोकांना मनस्ताप होईल." डॅनियलने नम्रपणें सांगितले. त्यामुळे राजाची उत्सुकता जास्तच चाळवली गेली. राजाने त्याला सांगायचा आग्रह केला. तेव्हां डॅनियलने सांगितले कीं त्या रात्रीं मंदिराला कुलुपें लावण्यापूर्वी डॅनियलला गाभाऱ्यांतल्या मूर्तीला तीन प्रदक्षिणा घालण्याची परवानगी देण्यांत यावी. म्हणजे दुसऱ्या दिवशी सकाळीं तो राजाला सविस्तर उत्तर देईल. डॅनियलला तशी परवानगी राजाने आनंदाने दिली.

पण अंधारात डॅनियलने गाभाऱ्यांत एकट्यानेच प्रदक्षिणा घालायच्या ही कल्पना पुजाऱ्याला कांही आवडलेली दिसली नाही. पण राजानेच या

प्रस्तावाला मान्यता दिली होती, म्हणून त्याचा नाईलाज झाला.

त्या दिवशीं संध्याकाळीं राजा व डॅनियलच्या उपस्थितीत मंदिराचे दरवाजे बंद करण्यांत आले. "आज देवाला जो हवा तो भोग तयार केलेला आहे. आवडला म्हणजे मिळवलं! माझ्या खास आचाऱ्याने तो बनवला आहे. आणि हा आचारी म्हणजे जगांतला सर्वोत्कृष्ट बल्लवाचार्य आहे. त्यामुळे आज मला कांही त्याच्या हातचे जेवण मिळाले नाही!" राजा म्हणाला. "सरकार, आज आपण पुजारी व त्यांचे पाहुणे यांच्यासाठी आपल्या आवडीचे भोजन खाऊं शकला नाहीत, ही तर दुर्दैवी बाब आहे."

"मी काय बोलतो ते कांही वेळा ज्ञानी मंडळीनादेखील समजत नसेल. मी कांही माझ्या स्वयंपाक्याला पुजारी व त्यांच्या पाहुण्यासाठी स्वयंपाक करायला सांगितला नव्हता. देवासाठी भोग बनवण्यांत तो गुंतला होता." राजा म्हणाला.

डॅनियल कांही न बोलता नुसताच हंसला. राजाने नाराज होऊन आणखीनच भिवया उंचावल्या.

सकाळच्या प्रसन्न वेळी राजा, डॅनियल व कांही चौकस सरदार, यांच्या उपस्थितींत मंदिराची कुलुपे काढली गेली. देवासाठी खास बनवलेले पदार्थ अदृश्य झाले होते. पण कुण्या भक्ताने प्रसाद म्हणून दिलेले कांही पदार्थ अर्धवट खाल्लेले होते. तो भक्त तिथे होताच. तो हळहळला, "आम्ही दिलेले पदार्थ कांही देवाला आवडले नाहीत!!" डॅनियल पुन्हां हंसला.

"हे बघा, तुम्ही जे बोललात ते सिद्ध तरी करून दाखवा, कां केलंत ते सांगा, नाहीतर शिक्षा भोगायला तयार व्हा!" राजाने कठोर स्वरांत आज्ञा केली.

"सरकार, ही दगडी मूर्ती प्रसाद खाते याच्यावर तुमचा खरंच विश्वास आहे कां? जर या मूर्तीत खरोखरीच देव असेल तर आपल्यासारखी त्याला हांव असेल कां? आणि रोजच्यापेक्षां जास्त प्रसाद, जो भक्तिभावाने अर्पण केलेला असतो, तो आणखी मागेल कां?" डॅनियलने विचारले.

"डॅनियल, तुम्ही आंधळे आहात कां? देवाला जे चांगलं दिसलं ते त्याने सगळं संपवलंय. तुम्ही पाहाता आहात ना?" राजाने विचारलं.

"सरकार, मी देवाचा अपमान करीत नाही, पण देवाच्या नांवाखाली जे लबाडी करीत आहेत, त्यांच्याकडे फक्त बोट दाखवतो आहे. ही मेणबत्ती हातांत धरा आणि माझ्या मागोमाग आपण यावं; कारण मूर्तीच्यामागे अद्याप अंधार आहे."

डॅनियलने राजाला मूर्तीच्या पाठीमागच्या बाजूला नेले आणि जमिनीवरचे पावलांसे ठसे लक्षपूर्वक पाहाण्यास सांगितले. जमिनीवर राखेचा पातळसर थर होता.

ते ठसे गाभाऱ्यांतल्या सर्वांत जास्त अंधार असलेल्या कोपऱ्यापर्यंत गेलेले स्पष्ट दिसत होते. त्या कोपऱ्यांतल्या भिंतीचे दगड हलवून पाहिल्यानंतर तिथेंच एक चोरदरवाजा असल्याचं आढळून आलं. तिथून मागेच पुजाऱ्याच्या घरापर्यंत वाट होती.

"ह्याचा अर्थ काय?" राजाने विचारले.

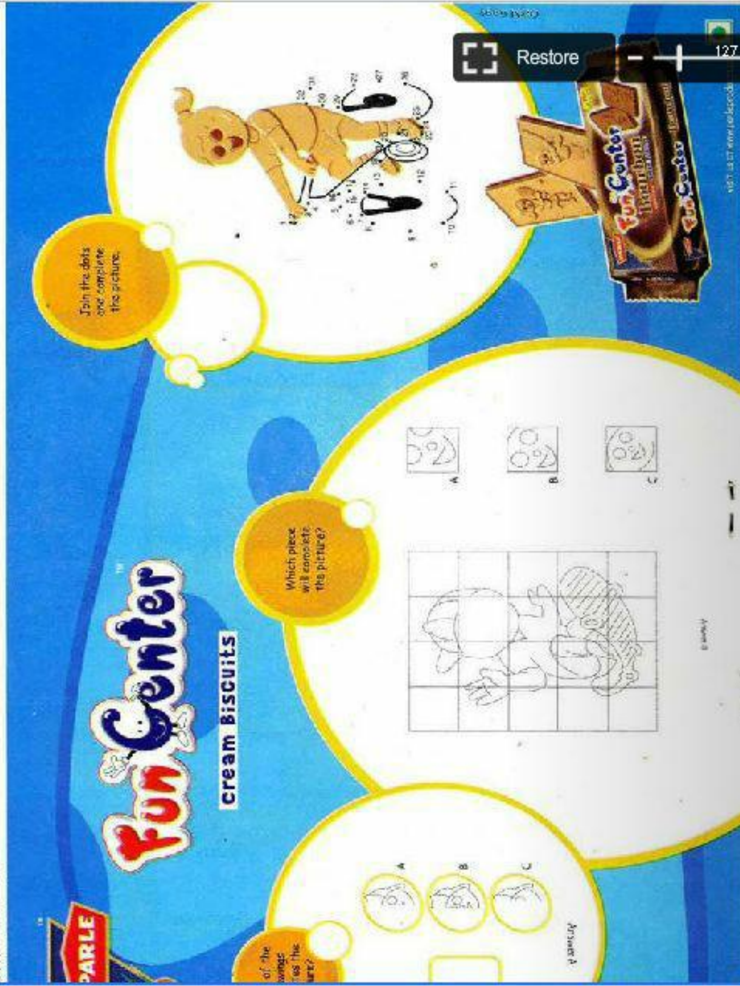
"सरकार, दररोज रात्रीं पुजारी आणि त्याच्या घरांतली मंडळी गाभाऱ्यांत येतात आणि प्रसादावर ताव मारतात! काल त्यांच्या घरी कांही खास पाहुणे आलेले मला माहीत होतं, त्याच्या सुनेचे आईवडील आले होते. साहजिकच, त्यांना जेवण जास्त हवं होतं आणि खास पदार्थ हवे होते. म्हणून मी संध्याकाळीं तीनदा प्रदक्षिणा घालताना थोडीशी राख सगळीकडे शिंपडली. तुम्ही पाहिलेले ठसे पुजारी व त्याच्या कुटुंबियांच्या पावलांचे आहेत." डॅनियलने खुलासा केला.

"अरे देवा! देवाच्या नांवाखाली अशी लबाडी इतके दिवस चालली तरी कशी?" राजाला आश्चर्य वाटले.

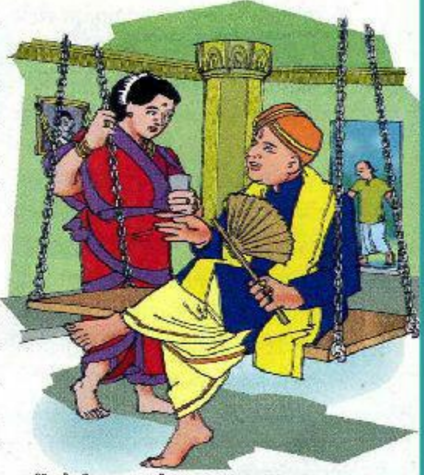
"सरकार, आपल्याला लागते त्यापेक्षां कित्ती-तरी जास्तपटीने व अनंतकाळ देवाला मूर्खांशी व भामट्यांशी जमवून घ्यावे लागते. मग त्याची कारणे कांही कां असेतात! हरकत नाही, निदान आता तरी सत्य परिस्थिती उघडकीस आली आहे!" डॅनियल म्हणाला.

(एम्.डी.)

चतुर सूनबाई

रामनाथपुरममधल्या एका श्रीमंत व्यापाऱ्याने आपल्या मुलाचे नांव भाग्यनाथन असे ठेवले होते. मोठेपणी हा मुलगा आपल्या संपत्तीचा वारस होईल व व्यवसाय छान सांभाळील, असे त्या पित्याला वाटले. पण मुलगा फारच मूर्ख निघाला. सारा वेळ मित्रांशी खेळण्यांत तो दंग असे. ते मित्र त्याची तोंडावर स्तुती करीत आणि पाठीमागे त्याला मूर्ख, बावळट ठरवून त्याची टिंगल करीत.

व्यापारी साहजिकच निराश झाला होता. ''आपण म्हातारे झालो तरी भाग्या कांही कमावील असं कांही मला वाटत नाही,'' एके दिवशी तो पत्नीला म्हणाला. ''पण तुम्ही तरी त्याला कधी आजपर्यंत धंदा-व्यवसायाबद्दल कांही शिकवलंत कां?'' तिने उलट विचारले. रात्री जेवायला बसल्यावर व्यापाऱ्याने मुलाला जरा कठोर स्वरांत सांगितले, ''हे बघ, भाग्यनाथ, उद्यापासून तू माझ्याबरोबर दुकानांत यायचंस. आता तू धंद्याला लाग, म्हणजे वेळ पडली की तुला आपला सारा कारभार सांभाळता येईल.''

दुसऱ्या दिवशी भाग्या वडिलांच्याबरोबर गेला. पण दिवसभर दुकानांतले इतर नोकर, किंवा गिऱ्हाईकें, यांच्याशी सटरफटर गप्पा मारण्यांत त्याने वेळ घालवला. तिसऱ्या दिवशी दुकानांत गर्दी होती. त्यामुळे व्यापाऱ्याला भाग्याला कुणीतरी बोलावले व तो केव्हां निघून गेला, हे समजले नाही. भाग्या नंतर परत आला. चौथ्या दिवशी, भाग्या दुकानांतून बाहेर पडला तो परत आलाच नाही.

कांही दिवसानंतर भाग्याची आई म्हणाली, ''आपण त्याचे लग्न करुन टाकूं, म्हणजे तो घरी राहील आणि अंगावर जबाबदारी पडली कीं सुधारेल.''

व्यापाऱ्याला नवल वाटले पण त्याने ही कल्पना मान्य केली. तो म्हणाला, "तू योग्य मुलगी बघत राहा, तोपर्यंत आपण त्याला आणखी एक संधी देऊं या. तू उद्या त्याला तीन रुपये दे. एक रुपया जेवणासाठी, एक रुपया नदींत टाकण्यासाठी, आणि उरलेल्या तिसऱ्या रुपायामधून त्याने कांहीतरी खायला, कांहीतरी प्यायला, कांहीतरी पेरायला, कांहीतरी उगवायला, आणि कांहीतरी गोठ्यांतल्या गाईला घालायला, असं आणायला सांग."

आईने भाग्यनाथला दुसऱ्या दिवशी तीन रुपये दिले व कसे खर्च करायचे तेही सांगितले. तो थेट बाजारपेठेंत गेला नि त्याने रुपयाभराची भजी घेतली. खाताखाता तो नदीच्या कांठावर गेला. खिशांतला रुपया बाहेर काढून त्याने नदींत टाकावा म्हणून हातांत धरला. 'या वाहात्या पाण्यांत हे नाणं टाकणे हा शुद्ध मूर्खपणाच नाही कां?' असा विचार त्याच्या मनांत आला. पण आईने तर तसंच करायला सांगितलेलं होतं. तो जवळच एका दगडावर विचार करीत बसला. त्या जागेवरुन नदीचं पात्र सुरेख दिसत होतं.

कुणीतरी शेजारी उभं आहे अशी जाणीव त्याला झाली. मंदिरांतल्या पुजाऱ्याची मुलगी, भागीरथी तिथें उभी होती. हा तरुण कसल्यातरी काळजींत आहे हे तिला समजलं. "तुम्ही जीवबिव द्यायला इथे आला नाहीत ना?" तिने अर्धवट गंमतीत, थट्टेत, विचारलं.

तिचा भाऊ हरी, हा भाग्याचा मित्र होता.

"नाही ग भागीरथी! हा रुपया नदींत टाकावा कीं नाही, त्याचा मी विचार करतोय."

"तू खरंच कसला विचार करतो आहेस रे?" तिने हंसून विचारले.

भाग्यनाथने तिला सारी कथा सांगितली. तिने लक्षपूर्वक ऐकली आणि हंसली. "तो रुपाया नदींत टाकूं नकोस. तुझ्या आईची खरी इच्छा होती कीं तो रुपाया तू स्वत:साठी खर्चू नयेस. तो तिला परत नेऊन दे."

"आणि उरलेल्या रुपायांत पांच वस्तू कशा काय मी आणूं?" भाग्याने भोळेपणाने विचारले.

आता मात्र मी खदखदून हंसली, "अरे, तू तरी कमाल करतोस हं! तुझ्या आईला कलिंगड हवं होतं. त्यांत खायला प्यायला, पेरायला, वाढवायला, आणि गाईसाठी खाणंदेखील मिळतंच कीं!"

"हे मला कधी कळलंच नव्हतं हं, भागीरथी!" भाग्या दगडावरुन उठत म्हणाला.

"चल तर. मी तुझ्यासाठी चांगले रसाळ कलिंगड निवडून देते." ती म्हणाली.

जेव्हां त्याने आईला कलिंगड दिले, ती धावतच पतीकडे गेली ति म्हणाली, "पाहिलंत, भाग्या आता किती शहाणा झालाय तो! आता तो बावळट राहिलेला नाही हं!"

"त्याला इकडे बोलाव." व्यापाऱ्याने तिला सांगितले; व भाग्याला विचारले," तुला नक्कीच कलिंगड घ्यायचे सुचले नसणार. दुसऱ्या कोणीतरी तुला तसा सल्ला दिला असेल कोणी सांगितलं?"

भाग्याने खरं काय ते सांगितलं." ती हरीची बहीण भागीरथी होती."

"अरे, आपल्या गुरुजींची मुलगी होय? ती खरंच हुशार आहे. आणखी काय सांगितलं तिने?" व्यापाऱ्याने मुलाला विचारले.

"नदींत रुपाया टाकूं नकोस म्हणून सांगितलं. हा घ्या!" मुलाने रुपायाचे नाणे पित्याला दिले.

भाग्या बाहेर गेल्यावर व्यापारी बायकोला म्हणाला, "भाग्यासाठी आपल्याला नवरी मिळाली."

"ही गुरुजींची मुलगी कां?" पत्नीने खात्री करुन घेतली.

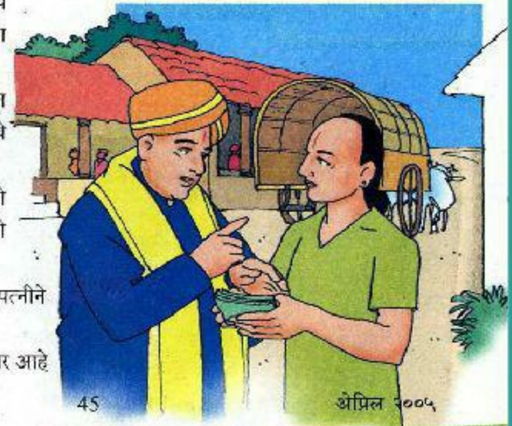
"नाहीतर कोण? ही मुलगी हुशार आहे नि चतुरही आहे. आपल्या भोळ्या भाग्याला ती छान सांभाळेल." व्यापाऱ्याला आनंद झाला होता.

भाग्याचे आईवडील तिच्या आईवडिलांना भेटले आणि त्यांनी भागीरथीला मागणी घातली. झालं, लग्न ठरले नि झाले.

लग्नाच्या दुसऱ्या दिवशी भाग्याला कांही दुकानांत जायची इच्छा नव्हती. पण भागीरथीने आग्रहाने त्याला वडिलांच्या बरोबर पाठवले. दुकानांत भाग्या अस्वस्थ होता, नि व्यापारी खुषींत होता. त्याने भाग्याला घरी पाठवले.

आठवड्यानंतर भाग्यनाथ रीतीनुसार पत्नीला घेऊन सासुरवाडी गेला. तिला तिथे सोडून तो परत दुकानांत गेला. आणि त्याने कामांत लक्ष घातले. पित्याला वाटले कीं आपली कुवत ओळखण्यासाठी आपण भाग्याला संधी दिली पाहिजे.

दुसऱ्या दिवशी भाग्याला वडिलांनी सांगितले

कीं शेजारच्या गांवात जाऊन दुकानांत ठेवण्यासाठी कांही माल निवडून आणायचे काम भाग्याने करावे. वडील त्याला खरेदीसाठी पैसे व सोबतीला एक नोकर देणार होते. रात्रीं त्या गांवातच मुक्काम करुन दुसऱ्या दिवशी परत यावे असेही त्यांनी भाग्याला सांगितले.

सकाळीच उठून भाग्या एका नोकरासह छकड्यांत बसून निघाला. त्या गांवात पोंचेपर्यंत दुपार झाली. त्यांनी छकडा परत पाठवून दिला. दोघांनीही बाजारांत फेरफटका मारला व मालाची चौकशी केली. नंतर त्यांनी मुक्कामासाठी एक खानावळ शोधली. एक तरुण स्त्री ती खानावळ चालवत होती.

तिने भाग्या व त्याच्या नोकराला जेवायला वाढले. तिने सहजपणें त्यांना रात्री 'जुगाराचे खेळ खेळायचे असले तर खेळूं या' असे सुचवले. आता भाग्या एक सधन व्यापारी होता, थोडे पैसे जिंकता आले तर त्याला हवेच होते! रात्रीं सोंगट्यांचा खेळ सुरुं झाला. दिव्याचा मंद उजेड होता. पहिले दोन्ही डाव भाग्या जिंकला. साहजिकच त्याला स्फुरण चढले. तिसऱ्या डावांत ती स्त्री जिंकली. चौथ्या डावांत भाग्याची सरशी होत आली होती. तितक्यांत तिच्या मांजराने दिवा पाडला आणि दिवा लावायला वेळ लागला. दिवा लावल्यानंतर यशाचे पारडे फिरले आणि ती स्त्री पुन्हां जिंकली. खेळ चालूं असताना पुन्हां मांजराने दिवा पाडला आणि दर वेळेला ती स्त्री जिंकत राहिली. तिने मांजराला खूण केली कीं मांजर दिवा पाडायचे. हे भाग्याला कांही समजले नाही. भाग्याचे सगळे पैसे संपेपर्यंत खेळ चालूं राहिला.

दुसऱ्या दिवशी त्या स्त्रीने सांगितले कीं तिचे देणे चुकते करण्यासाठी त्या नोकराने परत घरी जाऊन पैसे घेऊन यावे. आणि नोकर पैसे परत आणेपर्यंत भाग्याने तिला स्वयंपाकघरांत व बागकामांत मदत करावी!

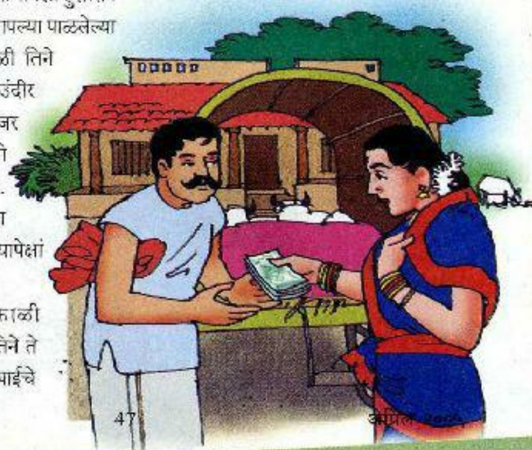
दोन दिवस झाले तरी या दोघांचा पत्ता नाही, म्हणून भाग्याचे आईवडील काळजींत होते. तिसऱ्या दिवशी तो नोकर गांवी पोंचला. तो उपाशी होता आणि पार थकून गेला होता.

इकडे भागीरथी भाग्या येईल म्हणून थांबली होती, ती वाट न बघता घरी परत आली. तिनेही नोकराची हकीकत ऐकली. नोकराबरोबर तिने त्या गांवी भाग्याला परत आणायला जायचे ठरवले. तिने पुरुषाचा वेष घेतला.

त्या गांवी पोंचल्यानंतर नोकराने तिला त्या खानावळींत नेले. भागीरथीने त्याला त्या घोडागाडींतच बसून राहायला व जरा दूर अंतरावर जाऊन गाडी थांबवायला सांगितले. नोकराने भागीरथीला त्या खानावळ मालकिणीने व तिच्या मांजराने भाग्याला कसे फसवले होते ते सांगितले होतेच. भागीरथीने एक उंदीर रुमालांत गुंडाळून घेतला होता. तिने एक दुसरी खोली तिथे भाड्याने घेतली. बोलण्याच्या ओघांत आपल्याला सोंगट्यांचा जुगार खेळायला फार आवडतो असे सांगितले. त्या मालकिणीला लोभ सुटला. रात्रीं जेवणानंतर खेळ सुरुं झाला. पुरुषवेषांतली भागीरथी त्या खानावळ-मालकिणीपेक्षां हुशारीने खेळत होती. जेव्हां त्या स्त्रीने आपल्या पाळलेल्या मांजराला खूण केली, त्यावेळी तिने आपल्या शालींत लपवलेला उंदीर हळूंच बाहेर सोडला. ते मांजर उंदराच्या मागे धावले. ती स्त्री प्रत्येक डाव हरत गेली. भागीरथीजवळ नाण्यांचा ढीग जमला. भाग्यनाथ हरला होता त्यापेक्षां जास्त रकम जमा झाली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी भागीरथी बाहेर पडली आणि तिने ते पैसे नोकराजवळ दिले. त्या बाईचे देणे होते ते चुकते करायला आणि भाग्याला मोकळे करायला सांगितले. त्या मालकिणीने लागलीच पैसे घेतले आणि हा नवा पाहुणा परत येण्याची ती वाट पाहूं लागली. तिला खेळांत जिंकायचे होते ना! भाग्या नोकराबरोबर गाडीजवळ गेला. भागीरथीला गाडींत बसलेली पाहून भाग्या चकित झाला. त्यांच्या नोकराने त्यांची योजना काय होती ते सांगितले. तिघेही बाजारांत गेले. कांही दिवांपूर्वी भाग्यनाथने पसंत केलेला माल त्यांनी विकत घेतला आणि ते घरी जायला निघाले.

त्यांना पाहून व्यापारी व त्याची बायको यांना फारच आनंद झाला. भागीरथीने सविस्तर हकीकत सांगितली. ती ऐकून सासरा एवढंच म्हणाला, ''हा भाग्यनाथ कधी बदलणार नाही. पण आपली सूनबाई मात्र आपला पैसाअडका नीट सांभाळील.''

ध्रुवीकरण पत्र

बजरंग राय हे जमीनदार, उमेदवारांचे व्यवहारज्ञान आणि त्यांचा प्रामाणिकपणा स्वतः तपासून घेत व नंतरच त्यांना ग्रामाधिकाऱ्याची नोकरी देत असत. त्यांतले कांहीजण लांचखोर आहेत असं जमीनदारांना समजले. त्यांपैकी नवीनचंद्र हा ग्रामाधिकारी फारच लोभी व लांचखाऊ होता अशी बातमी गुप्तहेरांनी आणली. जमीनदाराने ताबडतोब दिवाणजीला बोलावून नवीनचंद्राची सगळी माहिती गोळा करायला सांगितले. दिवाणजीला समजले कीं नवीनचंद्र अतिशय भ्रष्ट अधिकारी आहे.

आठवड्याभरांत नवीनचंद्राची बदली समस्तपुरला केली. त्या गांवातले लोक भांडत नसत. चोरीचहाडी नव्हती. गांव नेहमी शांत, समाधानी असे. अशा गावांत नवीनचंद्राला पाठवले कीं लांचलुचपतीची संधीच त्याला मिळणार नाही असा दिवाणजीचा विचार होता.

एक महिना झाला तरी नवीनचंद्राकडे तक्रार घेऊन एकही नागरिक आला नाही. त्याचे त्याला फार दुःख झाले. लांच घेतल्याशिवाय त्याला चैन पडेना.

एके दिवशी तो सकाळच्यावेळी खिडकीपाशी उभा राहून रहदारी बघत होता. दोन माणसे आवाज चढवून वादविवाद करीत जात होते. नवीनचंद्राने ओरडून त्यांना बोलावून विचारले, "रस्त्यावरुन जाताना तुम्ही दोघेजण एवढे भांडत कां होता?" ते दोघेही हळू आवाजांत म्हणाले, "साहेब, आम्ही दोघेही जिवलग मित्र आहोत. आम्ही चर्चा करीत होतो कीं यंदा उडदाची डाळ महाग होईल कीं मुगाची डाळ?"

"ठीक आहे. दोघांनीही दहादहा रुपये द्या. तुम्ही दोघे मित्र आहात याचं मी ध्रुवीकरण पत्र देतो." नवीनचंद्राने सांगितलं.

- काशीराम

वाचकांसाठी कथास्पर्धा

सर्वोत्कृष्ट प्रवेशिकेला रु. २५०/-चे पारितोषिक

खालील गोष्ट वाचा:

जौनपूरच्या जमीनदाराला आपल्या कोषागारासाठी एक पहारेकरी नेमायचा होता. त्यासाठी वीर आणि वसंत, ह्या दोन तरुणांच्या नांवाची शिफारस जमीनदाराकडे आली. चांचणी घेण्यासाठी म्हणून त्याने वीरला एका रात्री पहारा करायला सांगितले. दुसऱ्या दिवशी सकाळीं उठून त्याने वीरला बागेंत काम करायला सांगितले. वीर अगदी मन लावून बागकाम करीत होता ते जमिनदाराने पाहिले.

दुसऱ्या रात्रीं कोषागारावर पाहारा करण्याची वसंतची पाळी होती. सकाळ झाल्यावर त्यालाही बागेंत कामासाठी धाडण्यांत आले. दुपारी जमीनदार वसंत काय करतोय ते पाहायला गेला. तर वसंत एका झाडाखाली गाढ झोंपलेला होता.

संध्याकाळी, जमीनदाराने वसंतची नेमणूक केल्याचे जाहीर केले. जमीनदाराच्या बायकोला याचे आश्चर्य वाटले व तिने त्याचे कारणही विचारले.

- जमीनदाराने काय उत्तर दिले असेल?
- वसंतला पसंत करण्याचे त्याचे काय कारण होते?

तुमची प्रतिक्रिया १००-१५० शब्दांत लिहा व गोष्टीला समर्पक शीर्षक द्या. खालील कुपन भरुन त्याबरोबर तुमची प्रवेशिका पाठवा. पाकिटावर "वाचा नि सुचवा" असे जरूर लिहा.

शेवटची तारीख : ३० एप्रिल, २००५

नांव .... वय ....

जन्मतारीख .... शाळेचे नांव ....

घरचा पत्ता ....

....

.... पिनकोड ....

पालकांची सही **स्पर्धकाची सही**

अपात्रदान

मगधचे राज्य सुसंपन्नस्थितीत असतां एकदा बोधिसत्व त्या राजाच्या दरबारी कोषाध्यक्ष म्हणून काम करीत असत. त्यावेळी ऐंशी कोटी वराह किंमतीच्या मालमत्तेचे ते स्वामी होते.

काशीराज्यांत त्याच सुमारास श्रीवत्स नांवाचा एक धनिक रहात असे. त्यांच्याकडेही ऐंशी कोटी वराहांपेक्षा अधिक संपत्ती होती. ते दोघे कोट्याधीश जीवश्च मित्र होते.

एकदा श्रीवत्सचे दुर्भाग्य बळावले व व्यापारा-मध्ये तोटा झाल्यामुळे, त्याला आपल्या साऱ्या संपत्तीला मुकावे लागले. तो दरिद्री झाला. त्या दुस्थितीत त्याला आपला मित्र बोधिसत्व आठवला.

श्रीवत्स आपल्या पत्नीसमवेत पायी मगधदेशीं पोचला व त्याने बोधिसत्वाची भेट घेतली. बोधिसत्वाने सामोरे जाऊन त्याचे क्षेम विचारले.

त्यावर श्रीवत्स रडत म्हणाला - "बोधिसत्वा, माझे वाईट दिवस आले आहेत.

मी भिकारी झालो आहे. अशा स्थितीत माझी मदत करणारा तुझ्याशिवाय दुसरा कुणी नाही. या विश्वासानेच मी इथवर आलो आहे."

"प्रिय श्रीवत्सा! तूं कशाचीही चिंता करूं नकोस. आपत्काळीं तू योग्य ठिकाणीच आलेला आहेस!" बोधिसत्वाने असे सांगून श्रीवत्सचे सांत्वन केले.

नंतर त्याने आपल्या संपत्तीचा अर्धा वाटा म्हणजे चाळीस कोटी वराह आपल्या मित्राला दिले. त्याच्या जोडीला, आपल्या सेवकांपैकी अर्धे सेवकही त्याच्या ताब्यात दिले.

कांही काळानंतर मगधांत अराजकता माजली. त्याचा परिणाम म्हणून बोधिसत्वाला आपल्या पदाबरोबर धनालाही मुकावे लागले. त्यांच्या वाट्याला गरिबी आली. तेव्हां या परिस्थितीतून तारून नेईल असा श्रीवत्स शिवाय दुसरा कुणी त्यांना आठवेना. 'संकटकाळी मित्रच मदतीला धावून येतो' या विश्वासाने पत्नीसमवेत त्यांनी काशीची वाट धरली.

काशी नगराच्या सीमेवर पोचल्यानंतर आपल्या पत्नीला झाडाच्या सांवलीत बसवून बोधिसत्व म्हणाले - "तूं इथे निवांतपणे विश्रांती घे, व कांही काळजी करूं नकोस. मी माझ्या परममित्राची भेट घेऊन, तुला नेण्याकरितां गाडी व सेवक पाठवून देतो." असे सांगून बोधिसत्व निघाले.

श्रीवत्साच्या घरी पोचल्यावर द्वारपालकाला, 'आपण कोण' हे सांगून मालकाला वर्दी देऊन येण्यास सांगितले. द्वारपाल आंत जाऊन परत आला व "मालकाने आंत बोलाविले आहे", असे बोधिसत्वाला सांगितले.

श्रीवत्सने बोधिसत्वाला आपादमस्तक पाहिले व म्हणाला - "हं, कसं काय येणं झालं?"

ते ऐकून "मी तुझे दर्शन घेण्यासाठी आलोय." असं सांगून बोधिसत्वाने दृष्टी खाली वळविली. श्रीवत्सने परत विचारले-"कुठे उतरला आहेस?"

"अजून तरी कुठे उतरलो नाही. तूर्त माझ्या पत्नीला नगराच्या सीमेवर झाडाखाली सोडून आलो आहे." बोधिसत्व म्हणाले.

"माझ्या घरी तुला रहाता येणार नाही! मूठभर धान्य देतो, ते नेऊन पेज शिजवून पी!" श्रीवत्सने कठोरतेने सांगितले.

एका सेवकाने तात्काळ एक ओंजळभर तांदूळ आणून बोधिसत्वाच्या झोळीत टाकले. बोधिसत्व ते घेऊन पत्नीकडे आले. त्यांना पाहून पत्नी म्हणाली - "तुमच्या प्राणप्रिय मित्राने काय काय दिलंय, बघूं बरं?"

"मित्रवर्य श्रीवत्सने ओंजळभर तांदुळ देऊन आपली ब्याद टाळली आहे!" बोधिसत्वाने शांतपणे उत्तर दिले.

"तुम्ही ते कसे घेतलेस? आपण दिलेल्या चाळीस कोटी वराहांचा हा मोबदला काय?"

पत्नी तावातावाने म्हणाली. रडकुंडीला आलेल्या आपल्या पत्नीची समजूत घालीत बोधिसत्व निर्विकार मनाने म्हणाले - "कांही झालं तरी, मित्रांमध्ये शत्रुत्वाची भावना येऊं नये म्हणून मी ते धान्य शांतपणाने स्वीकारलं!"

पती-पत्नींचा वार्तालाप सुरुं असता एक सेवक त्या वाटेने जात होता. श्रीवत्सला, पूर्वी बोधिसत्वाने दिलेल्या सेलकांपैकी तो एक होता. त्याने आपल्या मालकाला ओळखलं व येऊन पायावर लोटांगण घातलं. नंतर आश्चर्य वाटून म्हणाला - "आपण इथे कसे आलांत?"

बोधिसत्वाने सगळा वृत्तांत ऐकविला. तो ऐकून त्या सेवकाला अतोनात दुःख झाले. नंतर त्याने आग्रहाने बोधिसत्व व त्यांच्या पत्नीला आपल्या घरी नेले. चांगले आदरातिथ्य केले. रहायला एक खोली दिली. त्यानंतर त्याने आपल्या साथीदारांना ही घटना ऐकविली.

हळू हळू कोट्याधीश असलेल्या श्रीवत्सच्या मित्रद्रोहाची बातमी काशीराजाच्या कानांवर गेली. राजाने बोधिसत्वाला बोलावून विचारले - "तुम्ही श्रीवत्सला चाळीस कोटी वराह दिलेत, हे खरे आहे कां?" बोधिसत्वाने घडलेला सारा वृत्तांत राजाला ऐकविला. तो ऐकून राजाने श्रीवत्सला बोलावून घेतले व विचारले - "कायरे! या सज्जना-कडून तू आर्थिक सहाय्य घेतलेस, हे खरे नां?"

"होय महाराज!" श्रीवत्सने कांपऱ्या आवाजांत उत्तर दिले.

"त्या सहाय्याची परतफेड करण्याची तुझी तऱ्हा फारच छान आहे!" राजा म्हणाला.

ते ऐकून श्रीवत्सने लाजेने मान खाली घातली. राजाने आपल्या मंत्रीवर्गाशी सल्ला मसलत करून 'श्रीवत्सची सारी संपत्ती बोधिसत्वाला देण्यात येईल' असा निर्णय दिला.

त्यावर बोधिसत्वाने राजाला विनंती केली - "महाराज! मला दुसऱ्यांच्या संपत्तीचा लवलेश ही नको आहे. माझे धन मला मिळाले तर त्यांतच मला समाधान वाटेल!"

राजाने श्रीवत्सकडून चाळीस कोटी वराह परत देवविले व बोधिसत्वांना "अपात्र दान करूं नये." असा सल्ला दिला. अशा रीतीने बोधिसत्व परत धनवान झाले व पुढे बराच काळ पर्यंत दान-धर्म करीत सुखांत राहिले.

विष्णुपुराण

सत्ययुग आणि त्रेतायुगानंतर द्वापर युग सुरु झाल्यावर राक्षस मानव रूप धारण करून पृथ्वीवर जन्मले आणि सर्वत्र राहू लागले. ते भूमीला भार होऊ लागले तेव्हां भूदेवीने विष्णूकडे जाऊन रक्षण करण्यास प्रार्थना केली.

विष्णू अभयदान देत म्हणाला - "देवी, मी कृष्णावतार घेऊन तुझे दुःख कष्ट दूर करीन."

आदिकालापासून विष्णूचा हाडवैरी अशा कालनेमी नांवाच्या राक्षसाने कंस होऊन जन्म घेतला. तो मथुरेचा राजा उग्रसेन याचा मुलगा झाला.

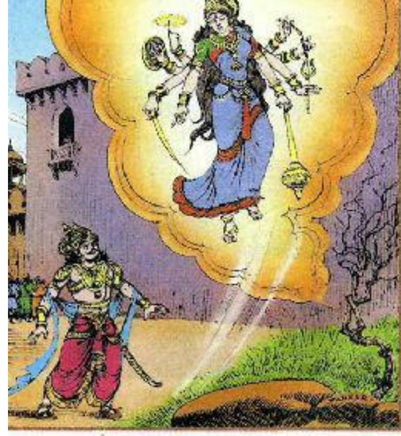
सुरासुरांच्या युद्धांत राक्षसांचा नायक होऊन युद्ध करणारा विप्रचित्त मगध देशाचा जरासंध राजा झाला. त्याने अनेक राजांना कैद करून आणून भैरवाला त्यांचा बळी दिला. कंस हा जरासंधाचा जांवई.

उग्रसेनाच्या धाकट्या भावाची मुलगी देवकी आणि यदुवंशाचा राजा वसुदेव यांचा विवाह झाला. कंस त्यांना रथात बसवून निरोप देत असतां आकाशवाणी झाली - "देवकीच्या पोटी जो आठवा मुलगा होईल त्याच्या हाती कंसाचा वध होईल."

कंस देवकीचा वध करू लागला तेव्हां वसुदेवाने मध्ये पडून कंसाला वचन दिले की तिचे आठवेच अपत्य नाही तर सर्वच अपत्यें तुला सोंपवीन. त्याने त्याप्रमाणे सहा अपत्ये कंसाला सोंपविली.

देवकी सातव्या वेळी गरोदर झाली तेव्हां विष्णूचा अंश असा आदिशेष पिंडरूपे असतांना तो वसुदेवाची दुसरी बायको रोहिणीच्या पोटांत गेला. नंतर विष्णूने नंदगोपाची बायको यशोदा हिच्या पोटी मुलगी होऊन जन्म घेण्यास योगमायेस सांगितले.

१६. कृष्णावतार

त्यानंतर ती आठव्या वेळीं गरोदर झाली तेव्हां कंसाने तिला वसुदेवासह तुरुंगात ठेवले.

श्रावण महिन्यातील कृष्णपक्षांत अष्टमीच्या दिवशी चंद्र रोहिणी नक्षत्रात असताना मध्यरात्रीच्या वेळी सर्व पहारेकरी गाढ निद्रेत असताना देवकी प्रसूत होऊन विष्णू कृष्णरूपे जन्मला. तुरुंगाची दारें आपोआप उघडली.

विष्णूच्या आज्ञेने वसुदेव तान्ह्या मुलाला घेऊन यमुना नदी पार करून घेऊन गेला. त्याच वेळी सर्व निद्रावस्थेत असतां यशोदा प्रसूत झाली व तिला एक मुलगी झाली. यशोदेच्या जवळ निजलेल्या त्या मुलीला उचलून घेऊन तिच्या जागी वसुदेवाने कृष्णाला ठेवून दिले.

तुरुंगात पोंचतांच सर्व दारे बंद झाली आणि मुलगी नुकतीच जन्मल्यासारखी मोठ्याने रडली.

कंसाने तिला दगडावर आपटण्यासाठी उचलतांच ती निसटून आकाशांत खदखदां हंसून म्हणाली - "अरे कंसा, तुला ठार करणारा सुखरूप आहे रे!" नंतर दुर्गादेवी होऊन ती अंतर्धान पावली.

कंसाला राग आला व त्याने वसुदेव देवकीच्या सहा मुलांना त्यांच्यासमोरच ठार केले.

नारद कंसाकडे येऊन म्हणाला - "कंसा, तू उग्रसेनाचा मुलगा नाहीस, तू कालनेमी आहेस! तुझा वध करणारा विष्णू सुरक्षित आहे, हे ऐकलेच आहेस."

उग्रसेनाशी विवाह झाल्यानंतर, विरह दुःखाने त्याची राणी एकटी असतां एका राक्षसाने उग्रसेन रूपे जाऊन तिला फसविले. तेव्हां कालनेमीने तिच्या गर्भात प्रवेश केला व कंस होऊन तो जन्मला होता.

कंसाने उग्रसेनाला तुरुंगात टाकून स्वतः सिंहासन बळकाविले. त्याने सर्व राक्षसांना एकत्र केले. त्याने पूतना राक्षसिणीला सर्व तान्ह्या मुलांना ठार कर म्हणून सांगितले. ती गांवोगांव फिरत तान्ह्या मुलांना ठार करीत एक सुंदर स्त्रीचे रूप घेऊन कृष्णाला दूध पाजू लागली. कृष्णाने तिचे दूध पीत असताना तिचे सर्व रक्तच शोषण करून कृष्णाने तिचा जीव घेतला.

भोंवऱ्याच्या रूपांत आलेल्या तृणावर्त राक्षसाने कृष्णाला आकाशांत उडवून नेले. त्याला आणि गाडीच्या रूपांत कृष्णाला ठार करण्यास आलेल्या शकटासुराला बालकृष्णाने ठार केले.

बालकृष्ण बालक्रीडा करी, ते पाहून यशोदा माता त्याच्या खट्याळपणाचे सुद्धां कौतुक करी

असे. कृष्णाच्या बाललीला पाहून सर्व गोकुळच आनंदित झाले.

एकदां कृष्णाचा खट्याळपणा पाहून यशोदेने त्याला उखळाला बांधून ठेवले. कृष्ण उखळासकट दोन वृक्षांमध्ये जाऊन अडकला आणि दोन्ही वृक्ष उखळ ओढल्याने उपटले गेले. त्या वृक्षांचे दोन गंधर्व प्रगट झाले. ते दोघे शापाने वृक्ष झाले होते.

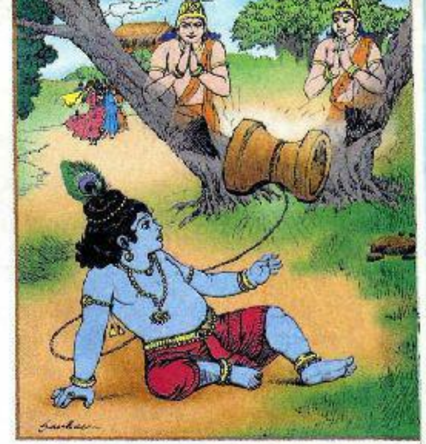
त्याने एकदां माती खाल्ली, म्हणून रागावून आईने तोंड उघडायला सांगितले. त्याने तोंड उघडून विश्वरूपच दाखविले.

कालिया नागाच्या फणांवर तांडव नृत्य करून त्याचे मर्दन केले.

गोकुळांतील सर्व लोक वृंदावनला जाऊन राहूं लागल्यावर गोवर्धन पर्वताची पूजा करू लागले. त्याचा देवेंद्राला राग आला. त्याने वज्रायुध टाकून वीजांपाठोपाठ वृष्टी सुरु केली. तेव्हां कृष्णाने गोवर्धन पर्वत आपल्या करंगळीवर उचलून धरला, आणि सर्व गोपी गोपालांचे रक्षण केले. त्यामुळे इंद्राचा गर्व-भंग झाला.

कृष्ण वेणुगोपाल होऊन गोवृंदाला चरायला नेऊं लागला. त्याचे वेणुगान ऐकून सारे वृंदावन डोलूं लागे.

कृष्ण-बलरामांना ठार करण्यासाठी कंसाने धनुर्यागाचे निमित्त काढून त्यांना मथुरेला बोलावून आणविले. त्यांना ठार करण्यासाठी कंसाने केलेले सर्व कट फुकट गेले. कृष्णाने कंसाला त्याच्या सिंहासनावरुन केस धरून खाली ओढले आणि मुष्टि प्रहार करून ठार केले.

वसुदेव, देवकी, आणि उग्रसेन यांना घातलेल्या हातकड्या काढून सोडविले. त्यानंतर कृष्णाने उग्रसेनाला मथुरेच्या गादीवर पुन्हा बसविले.

कृष्ण व बलराम दोघे यदुवंशाचे तरुण पुढारी झाले.

आपल्या मुलीचे सर्व ऐश्वर्य व वैभव हस्तगत करणाऱ्या गुंडांना-म्हणजे कृष्णबलरामांना चांगला धडा देण्याच्या हेतूने जरासंधाने तेवीस अक्षौहिणी सैन्यासह मथुरेवर स्वारी केली. कृष्णाने जरासंधाचा पराभव करून त्याला पळवून लावले.

यवन व म्लेंच्छ जातीचा राजा कालयवन नांवाच्या राक्षसाला कृष्णाच्या विरुद्ध जरासंधाने मथुरेवर पाठविले.

कृष्ण कालयवनच्या हाती न फंसता मुचिकुंद झोंपत असलेल्या गुहेत शिरून लपून बसला.

मुचिकुंद हा इक्ष्वाकु वंशीय मांधाता याचा

मुलगा. तो मोठा राजा होता. त्याने देवांना युद्धांत पुष्कळ सहाय्य केले होते. देवांनी त्याला वर मागायला सांगितले. तेव्हां द्वापार-युगांत कृष्णाचे दर्शन होईल, तेव्हां तुला सिद्धी मिळेल असे सांगितल्यावरुन तोपर्यंत निद्रा यावी, व निद्राभंग करणाऱ्याचा मी पाहताच शेवट व्हावा व तो भस्म व्हावा, हा वर मागितला.

कालयवनने मुचकुंदला कृष्ण समजून त्याला लाथ मारली. मुचकुंदची झोप मोडली. त्याने डोळे उघडून पाहतांच कालयवन भस्म झाला.

कृष्णाने मुचकुंदला दर्शन दिले. त्याने त्याला बदरिकाश्रमात जाऊन तपश्चर्या केल्यास मोक्षप्राप्ती होईल असे सांगितले.

जय विजय हे तिसऱ्या वेळी जन्म घेऊन कृष्णाचे शत्रू झाले. त्यांची या जन्मीची नांवे अनुक्रमे शिशुपाल व दंतवक्त्र अशी होती.

चेदि देशाचा राजा दमघोष याच्या पोटी शिशुपाल चार हात व तीन डोळे या स्वरूपांत जन्मला. कोणी त्याला उचलून घेतले आणि तिसरा डोळा आणि दोन हात अदृश्य झाले तर त्याच्याच हाती त्याला मृत्यू येईल, अशी आकाशवाणी झाली. कृष्ण व बलराम यांची सात्वती ही नात्याने आत्या लागत होती. त्यांना ध्यायला तिने सांगितले. कृष्णाने उचलून घेतांच मुलगा साधारण मुलासारखा झाला. त्याचे दोन हात व एक डोळा नाहीसे आले.

"शिशुपालने शंभर वेळा जरी कांही गुन्हा केला तरी त्याला माफ कर," असे सात्वती कृष्णाला म्हणाली. कृष्णाने तसे तिला वचन दिले.

शिशुपालने राजा झाल्यानंतर जरासंधाशी मैत्री करुन अत्याचार सुरू केले. त्याचा धाकटा भाऊ दंतवक्त्र, तोही त्याच्या बरोबर अत्याचार करू लागला.

जरासंध पुन्हां पुन्हां मथुरेवर स्वारी करू लागला तेव्हां त्याचा पुष्कळवेळा पराभव करून कृष्णाने त्याला पळवून लावले, आणि दुष्ट राजांची खोड मोडली.

कृष्णाने समुद्राजवळ थोडीशी जागा मागून घेऊन समुद्रामध्ये विश्वकर्म्याकडून सुरक्षित अशी द्वारका नगरी बांधविली. त्यानंतर त्याने त्या ऐश्वर्य संपन्न नगरीत आपल्या सर्व नातेवाईकांना पाठविले.

जरासंध अगदी शेवटी शिशुपाल, दंतवक्त्र, पौंड्रक, वगैरे राजांना मदतीला बोलावून मथुरेवर चालून आला. त्याने मथुरेला वेढा दिला.

त्यापूर्वीच कृष्णाने या देवांना व मथुरेच्या प्रजेला द्वारकेला पाठविले, आणि स्वतः प्रवर्षण गिरीवर गेले आणि पर्वताच्या शिखरावर पोचले.

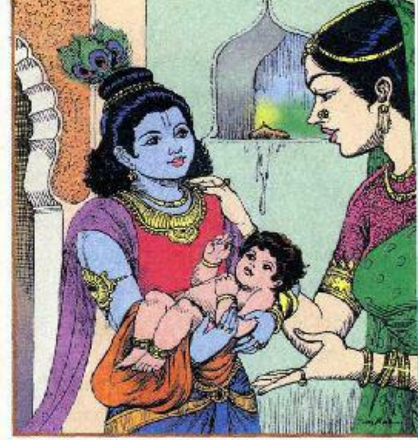
जरासंध वगैरेंनी प्रवर्षण गिरीला चारी बाजूनी आग लावून जाळून टाकले. कृष्ण व बलराम आकाशमार्गे सुरक्षितपणे द्वारकेला येऊन पोचले.

जरासंध व शिशुपाल, कृष्ण व बलराम जळून गेले असतील असे समजून परत जात असताना, कृष्णाने द्वारकेहून शंख वाजविला. तो ऐकून दोघे चकित होऊन परस्परांच्या तोंडाकडे पाहू लागले.

शिशुपालने सूड उगविण्यासाठी मथुरेला आग लावली आणि नगरीला जाळून टाकले.

जरासंधाने द्वारकेवर स्वारी करण्यासाठी जहाजांत व पडावात बसवून सैन्य पाठविले. परंतु एक मोठे तुफान आले आणि सर्व जहाजे व पडाव बुडून गेले.

जरासंधाला किनाऱ्यावर उभे राहून सर्व

पहाण्याशिवाय गत्यंतर उरले नाही. तो त्या तुफान लाटा पहात राहिला.

तेवढ्यांत त्याला कृष्णाच्या तोंडचे पूर्वजांचे कथन व गडगडाटी हास्य ऐकू आले, व समुद्राच्या मध्यावर एका डोंगरांवर उभे राहून हंसताना कृष्ण दिसला.

"जरासंधा, तुला माझे कांहीही वाईट करता येणार नाही, हा समुद्र द्वारकेपर्यंत तुला नेऊंच शकणार नाही. तुझ्या नशिबी माझ्या हातून मरण लिहिलेले नाही. आता थोड्या दिवसानंतर तुझी माझी भेट फिरून होईल."

विदर्भ राजाची मुलगी रुक्मिणी, लक्ष्मीच्या रूपे जन्माला आली होती. तिने लहानपणीच कृष्णाला मनापासून वरलेले होते.

तिचा मोठा भाऊ रुक्मी हा कृष्णाच्या शत्रु-पक्षाला जाऊन मिळाला होता, व त्याने रुक्मिणीचा

विवाह राजा शिशुपाल ह्याच्याबरोबर करण्याची तयारी चालविली होती.

तेव्हां रुक्मिणीने ही गोष्ट समजताच कृष्णाकडे निरोप पाठविला की ह्या लग्नांत अडथळा आणून कृष्णाने स्वतः आपल्याशी लग्न करावे.

लग्नापूर्वी रुक्मिणी दुर्गामातेची पूजा करून परत येत असताना कृष्णाने रुक्मिणीला रथांत आपल्या हाताचा आधार येऊन बसविले. व समोरून येत असलेले रुक्मि, शिशुपाल व जरासंध यांना तोंड दिले.

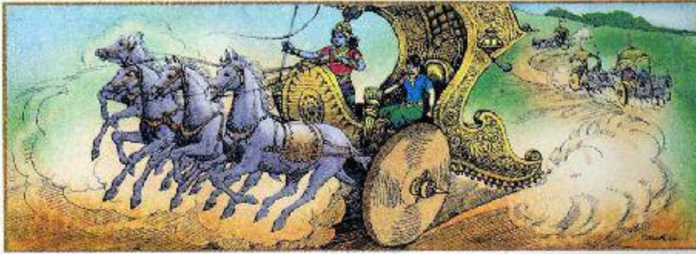
तेवढ्यांत बलराम आपल्या यादव वीरांचे सैन्य घेऊन कृष्णाला येऊन मिळाला. कृष्णाने शिशु-पालाला मारून टाकले. जरासंधाला बलरामाने पराभूत करून परत पाठविले. आणि सर्व शत्रुसैन्याला हैराण करून सोडले.

जेव्हां विजय मिळवून कृष्णाने शंख वाजविला, व रुक्मिणीला रथांत बसवून तो घेऊन जाऊं लागला, तेव्हां वाटेत रुक्मिने कृष्णाला थांबविले. परंतु कृष्णाने रुक्मिला बंदिवान केले, व त्याचे मुंडन करुन त्याला त्याच्या नशिबावर सोडून दिले. परंतु त्यानंतर मात्र रुक्मिने फिरून कधी कृष्णाकडे डोके वर करून पाहिले नाही.

क्षत्रियांना साजेल असा रुक्मिणीचा कृष्णाच्या बरोबर विवाह अत्यंत दिमाखांने झाला.

कृष्णावर स्यमंतक मणि चोरल्याचा व सत्रा-जितचा भाऊ याला मारल्याचा आरोप लावला गेला. हा आरोप खोटा आहे हे दाखवून देण्याकरीता कृष्ण त्या मण्याच्या शोधार्थ निघाला, जंगलात एका गुहेत त्याला तो मणी दिसला.

तेव्हां जांबुवानाशी युद्ध करून त्याने तो मणी हस्तगत केला व त्याची मुलगी जांबुवती हिच्या-बरोबर विवाह केला. आणि तो मणि सत्रजितच्या हातांत देऊन त्याने भूदेवीच्या रूपांत असलेली सत्राजितची मुलगी सत्यभामा हिच्याबरोबर सुद्धा विवाह केला. त्यानंतर कृष्णाने एका पाठोपाठ मित्रविंन्द, कालिन्दी, लक्षणा, भद्र व नाग्नजिती, अशा बायकांबरोबर विवाह केले. ह्या आठ बायकांच्या बरोबर अष्ट सिद्धी प्राप्त करून कृष्णाने द्वारकेला राजधानी करून यादवांचा राजा बनून राज्य केले.

विनयचे शास्त्रज्ञान

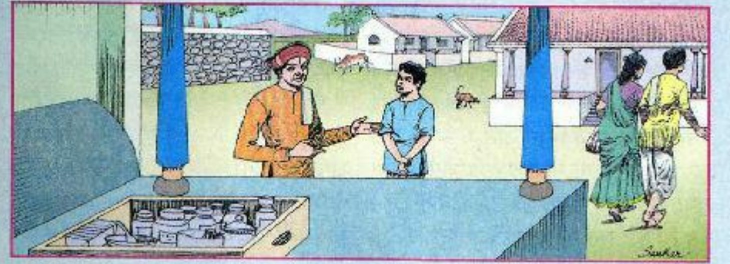
वेणुशर्मा एक प्रसिद्ध वैद्य होते. त्यांच्याच गांवात नव्हे, तर आसपासच्या गांवातून देखील त्यांना मान होता. रोगाचे निदान करण्यांत त्यांचा हातखंडा होता. एके दिवशी रोगी तपासून त्यांना औषधे, सल्ला देऊन ते घरांत जात होते. तितक्यांत एक विशीचा उमदा तरुण तिथे आला. त्याने शर्मांना नम्रपणे प्रणाम केला.

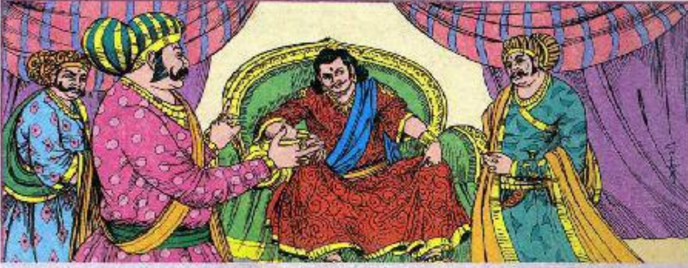
वेणुशर्मांना वाटले कीं कांहीतरी आजार झाला असेल, म्हणून हा आला आहे. त्यांनी कांही विचारण्याअगोदर त्या तरुणाने सांगितले, "माझं नांव विनय आहे. गेली दहा वर्षे मी नामवंत वैद्यांच्या सेवेत राहिलो आहे. वैद्यकशास्त्रासंबंधीचे बरेच ग्रंथही मी वाचलेले आहेत. आता आपली सेवा करुन रुग्णांची तपासणी करायला शिकायची इच्छा आहे. आपण कृपा करुन आपली संमती व आशिर्वाद द्यावेत."

त्याच्या बोलण्याची पद्धत पाहून त्याच्यामधे विद्या कमी व दांभिकपणा जास्ती असावा, असे वेणुशर्मांना वाटले. त्यांनी त्या तरुणाला म्हटले, "तू केव्हांही मला मदत करायला सुरवात करुं शकतोस. आत्ताच मला निरोप मिळालाय कीं शरभने त्याच्या घराच्या मागील दारी असलेल्या केळीची पाने कापताना स्वतःचा हात कापून घेतला. त्याला लगेच उपचार करायला हवेत. तूच सांग पाहूं कीं आता यावर काय उपाय करावा?"

विनय घाबरत म्हणाला, "मी सगळे ग्रंथ अतिथीगृहांत ठेवून आलो आहे. अशा अपघातांत चरक किंवा सुश्रुत काय म्हणतात, ते पाहून येतो." नि जायला वळला. वेणुशर्मा त्याला म्हणाले, "तू चरक नि सुश्रुताचे ग्रंथ वाचून नंतर उपचार केलेस, तर तोपर्यंत शरभच्या जखमेतून बरेच रक्त वाहून जाईल, आणि तो परलोकाची वाट धरेल. त्यापेक्षां तू आणखी कांही काळ ते वैद्यकी ग्रंथ मनःपूर्वक वाचत राहाशील तर जास्त बरे होईल!"

- रमेश पाठक

देवापेक्षां मानव श्रेष्ठ

रत्नाकर देशावर राजा मणिकंठ राज्य करीत होता. त्याच्या कर्तबगारीमुळे राज्य चहूंबाजूंनी खूप विस्तारले, व त्यामुळे राज्याच्या टोकाला दूरवर राहाणाऱ्या लोकांच्या सुखदु:खाची माहिती राजाला समजणे कठीण होऊन बसले. या समस्येवर कांही उपाय सुचवावा असे राजाने मंत्र्यांना विचारले. देशाचे चार प्रमुख भाग करावेत आणि एकेका भागावर एक योग्य, समर्थ, अधिकारी नेमावा असे मंत्र्यांनी सुचवले. राजाने ही सूचना अंमलात आणली.

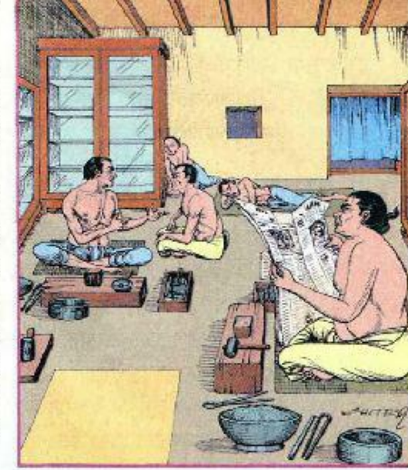
चारी विभागांतले राजाचे अधिकारी दर महिन्याला आपापल्या प्रदेशांतल्या प्रजाजनांच्या अडचणींचा उल्लेख करीत. म्हणजे त्यांचे निवारण होईल अशी त्यांची भावना असे.

अधिकाऱ्यांची राजावर श्रद्धा होती आणि राजा योग्य तेच करील असा भक्तीभाव होता. पण त्यामुळें जरा गोंधळ होऊं लागला. प्रत्येक अधिकाऱ्याला वाटत होतं की त्याचा विभाग इतर तीन प्रांतांपेक्षां जास्त समृद्ध व्हायला हवा. आणि लोकांची मते मिळवण्यासाठी त्यांनी प्रांतीय भावना निष्कारणच जागृत केली.

त्याशिवाय, एका विभागांत जन्लेल्या लोकांना दुसऱ्या विभागांत जाण्याची अधिकाऱ्यांनी मनाई केली. राज्याच्या उत्तरभागांत चांगला कापूस पिकत होता, पण दक्षिणभागांतले विणकर जास्त कुशल व दक्ष होते. जेव्हां राज्याची विभागणी झाली नव्हती, तेव्हां उत्तरेचा कापूस दक्षिणेच्या विणकरांना सहज मिळत होता. आता उत्तरेच्या अधिकाऱ्याने आपल्या भागांतल्या लोकांनीच कापड विणण्याची कला शिकावी असा आग्रह धरला. म्हणजे तिथला कापूस तिथेच वापरता आला असता! म्हणून दक्षिण विभागाच्या अधिकाऱ्याने शेतकऱ्यांना इतर पिकांऐवजी कापसाची लागवड करावी असा तोडगा काढला

जिथे चांगला कापूस पिकत होता, तिथे विणकर चांगले नव्हते. आणि जिथे चांगले विणकर होते, तिथे चांगला कापूस मिळेनासा झाला. साहजिकच कापडाचा दर्जा घसरायला लागला.

हीच गोष्ट उद्योग व्यापाराबद्दलची होऊं लागली. देशांत पूर्वेला लोखंडाच्या चांगल्या खाणी होत्या. पण उत्तम लोहार पश्चिमेच्या प्रांतात होते. पूर्वेच्या अधिकाऱ्यांनी आपल्याकडचे लोखंड पश्चिमप्रांतात पाठवण्यावर बंदी घातली, आणि आपल्या लोकांनाच लोहारकामाचे शिक्षण द्यायला सुरवात केली. साहजिकच, पश्चिमेच्या प्रतिनिधीला जास्त किंमतीला इतर देशांतून लोखंड मागवायची पाळी आली.

राजधानींत राहाणाऱ्या राजाला जी माहिती त्याचे अधिकारी देत होते, त्यावरुन आपापल्या विभागाची उन्नती करण्यासाठी ते खूप प्रयत्न करीत होते. पण देशाचा विकास कांही होत नाही हे राजाला कळत होतं. पण कुठे चुकतंय ते कांही राजाच्या लक्षांत येत नव्हतं. राजाने हे प्रतिनिधी नेमले त्याला पांच वर्षे उलटून गेली होती. पण देशाची प्रगती कांही पूर्वीसारखी होत नव्हती.

याचे कारण जाणून घेण्यासाठी राजाने राजधानीमधे अनेक सभांची व्यवस्था केली. एका चर्चासत्रांत सगळ्या व्यापाऱ्यांनी सांगितलं कीं, गेल्या पांच वर्षांमधे व्यापार खूप वाढला आहे. त्याचप्रमाणे उद्योगपतींनी सांगितलं कीं उद्योगधंदे पहिल्या मानाने खूपच विस्तारले आहेत. त्यांची सगळ्यांची भाषणें ऐकून राजाला समजेना कीं ही उन्नती बघून त्याने खूष व्हावं कीं देशाचा विकास होत नसल्यामुळे, देशाची चिंता करावी!

शेवटी एके दिवशी पंडितांची एक सभा झाली. त्या सभेंत शशीभूषण नांवाच्या एका पंडिताने आपली असाधारण प्रतिभा दाखवली, आणि राजाकडून पुरस्कारदेखील मिळवला.

पुरस्कार देतेवेळी राजाने शशिभूषणला विचारले, "पंडितजी, मी आपल्या विद्वत्तेविषयी प्रश्न विचारणार नाही. पण बरेच दिवस एक समस्या माझ्या मनाला भेडसावते आहे. आपण त्याचं समाधानकारक उत्तर देऊं शकाल कां?

"विचारावं महाराज! मी जरुर आपल्या समस्येला उत्तर देण्याचा यथाशक्ती प्रयत्न करीन." शशिभूषणने उत्तर दिलं.

"या विश्वाची निर्मिती परमेश्वराने केलेली आहे, म्हणून आपण परमेश्वराला सर्वापेक्षां मोठा मानतो. पण त्याच्यापेक्षां इतर कुणी श्रेष्ठ आहे कां?"

"कां नसावा महाराज? परमेश्वरापेक्षांदेखील श्रेष्ठ मानव आहे!" शशिभूषणने चटकन उत्तर दिले. राजाने चकित होऊन म्हटले, "नुसतं उत्तर देऊन आपली जबाबदारी संपणार नाही. ते आपल्याला सिद्ध करुन दाखवावं लागेल."

शशिभूषणने नम्रपणें सांगितलं, "मी अनुभवानेच हे उत्तर दिलेले आहे, महाराज! परमेश्वराने माझ्या कपाळावर विद्या मिळवावी असे लिहीलेले होते. त्यामुळे उत्तर प्रदेशांत मी शिक्षक म्हणून मुलांना विद्यादान करीत होतो. पण मी पूर्व प्रदेशाचा नागरिक होतो, त्यामुळे माझी नोकरी गेली. मी शिकलेली विद्या दान करण्याचे माझे व्रत होते, त्यावर पाणी सोडावे लागले. सध्यां मी शेतकरी आहे. परमेश्वराने जे माझ्या कपाळावर रेखलं होतं, ते बदललं कीं मानवाने! आता आपणच सांगावं, या दोघांत श्रेष्ठ कोण आहे?"

शशिभूषणचे बोलणे ऐकून राजाचे डोळे उघडले. ज्या राज्यांत एकजुटीने राहायची पद्धत होती, ती बदलून त्याचे चार भाग करण्यांत आले होते.

याबद्दल मंत्र्यांशी राजाने चर्चाही केली. त्यांनी सांगितलं, "महाराज, मोठ्या राज्याचे लहान प्रांतात विभाजन करण्यांत कांही चूक नाही. पण प्रांतीय भावना प्रखर झाली हे अयोग्य ठरले. कारण त्या त्या प्रांताचा अधिकारी तिथला स्थानिक रहिवासी नेमला गेला. जर एका प्रांतातला रहिवासी दुसऱ्या प्रांतात अधिकारी नेमला गेला असता, तर अशी वाईट स्थिती उद्‌भवली नसती. त्यांच्या बदल्या कराव्यात, म्हणजे आंतर-विभागीय स्पर्धा नष्ट होईल आणि एकमेकांशी सहकार व सहयोगाची भावना वाढेल." राजाने हा सल्ला अंमलात आणला आणि देशाच्या उन्नतीचा मार्ग खुला केला गेला.

